

Patrónusok vagy komák – a keresztszülői kapcsolatháló Keszthelyen 1740–1849

A társadalomtörténet egyre nagyobb hangsúlyt helyez a társadalmi tagoltság vizsgálatakor az emberek között létrejövő kapcsolatokra. A strukturális szemléletet, mely szerint a társadalmi csoportokat egy mélyen fekvő, a társadalom tagjai számára láthatatlan szerkezet, újratermelődési folyamat alakítja ki, egyre inkább felváltja az interakciókra épülő relációs felfogás. Eszerint a társadalomban a személyek között létrejövő ismétlődő kapcsolatok viszonyrendszere rajzolja fel a tényleges tagoltságot. A kapcsolati viszony sokféle lehet: keresztszülő, házassági kapcsolat, házassági tanú, végrendeleti tanú, szomszédság, kölcsönviszony stb. Az ezekből kialakult relációs háló jelöli a kapcsolatok irányát és intenzitását is. Az intenzív kapcsolatok alakítják ki a valós csoportokat.¹ Keszthely társadalomtörténeti vizsgálatakor a strukturáló tényezők (foglalkozás, vagyon, rendi jogállás) mellett megkíséreltem a relációs megközelítést is alkalmazni a házassági és keresztszülői kapcsolatok elemzésével. Az alábbi cikk a keresztszülői elemzéssel foglalkozó fejezet némileg átdolgozott változata.²

A keresztszülői intézmény igen régi, s a néprajzi és antropológiai irodalomból tudjuk, hogy a keresztszülőség fontos társadalmi kötődést teremtett a múltban és még a jelenben is.³ A keresztkomaság intézménye a recens néprajzi elemzések szerint is fontos társadalmi kapcsolatot képez. „A magyar népi társadalomban a múrokonság talán legfontosabb intézménye a keresztkomaság (keresztszülőség), amely a gyermek személyén keresztül a családhoz kapcsolódott” – összegzi álláspontját a Magyar néprajz VIII. kötetében Nagy Varga Vera, aki ennek az intézménynek társadalmi vonatkozásait tárgyalja. Történeti jelentőségét pedig a következőképpen fogalmazza meg: „A komaság intézményrendszere jogi népszokásokon alapuló biztonsgági intézmény volt olyan időkben, amikor egyéb biztonsgági (érdekvédelmi) szervezetek nem léteztek.”⁴ A néprajzzal ellentétben a társadalomtörténet alig (de a történeti antropológia sem sokkal többet) vizsgálta ezt a jelenséget, a keresztkomaság történeti vizsgálatára egyetlen esettanulmányban Morvay Judit tett ígéretes kísérletet.⁵

Keszthely társadalomtörténetét vizsgálva szembe kellett néznünk azzal a kérdéssel, hogy mit jelenthetett a keresztszülői kapcsolat az ott élők számára a 18–19. században. A keresztelési anyakönyvek kötetében a plébános vagy az azt vezető káplán gondosan feljegyezte a keresztszülők (levantes) nevét, s ennek segítségével a keszthelyi társadalom elemzésénél kapcsolathálókat reméltünk fölrajzolni. Kiindulásképpen a néprajzi összefoglalók alapján fogalmazhatunk meg feltevéseket arra nézve, hogy milyen kapcsolatokat hoz létre a keresztszülői viszony. Tárkány Szűcs Ernő szerint „a keresztszülők kiválasztása mindig nagy gonddal történt, mert ténykedésük nemcsak a keresztelés eseményének tanúsítására korlátozódott, hanem – főleg katolikusoknál – kezesség-

get kellett vállalniuk a gyermekért, így a gyermek egész életében szerepet kellett játszaniuk. A tanúk jogait és kötelezettségeit, számukat, kiválasztásuk módszereit a jogi népszokások és hagyományok határozták meg.⁶⁷ Hasonlóan fogalmaz a már idézett legfrissebb összefoglalás, eszerint a keresztszülőkkel megkettőződött a gyermek sorsáért felelősséget vállaló felnőttek száma, a komák elsősorban „erkölcsi és lelki támaszt” biztosítottak, a keresztapa pedig anyagilag is hozzájárulhatott a gyermek felneveléséhez.⁷ A keresztszülők kiválasztásánál a legelterjedtebbnek azt ítélik, amikor egykorú, egyívású fiatalok vállalják el kölcsönösen a komaságot.⁸ Az egyenlő, baráti viszonyt kifejező, azt megerősítő komaság mellett az egyenlőtlen, a saját társadalmi helyzethez képest magasabb keresztszülők választása is megfigyelhető. Ilyen esetben valamilyen patrónus-kliensi viszonyt teremt a komaság.⁹

A keresztszülők száma, több gyerek esetén az azonos pár vagy éppen eltérő házaspárok felkérése tájilag és vallások szerint is különbözhetett.¹⁰ A néprajzi megfigyelések jelzik, hogy helyenként a törvénytelen gyerekek esetében külön szabályok léteztek, s a társadalom másként tekintette a cigányoknál elvállalt keresztszülőséget is.¹¹

Alapvetően a néprajzi irodalom két fontos funkciót emel ki: egyrészt családok közti kölcsönös kapcsolatok intézménye a komaság, másrészt a gyermek felnevelése érdekében biztonságot teremtett.¹² Az egyház a keresztszülőket a vérségi rokonokkal azonos értékű lelki rokonnak tekintette, és tiltotta a házasságot a lelki rokonok között. Az egyházi előírásokat és a feltehetően változó gyakorlatot alig ismerjük, a szertartáskönyvek előírásaiból csak azt lehet idézni, hogy a keresztszülő nem lehet rokon, és csak a megkereszteltek és béráltak köréből kerülhet ki.¹³

A néprajz által összefoglalóan megrajzolt kép azonban részben nélküli az időbeli változás dimenzióját. A komaság intézménye nemcsak vallásonként, tájilag volt némileg eltérő, ahogy erre a néprajzi összefoglaló is rámutat, hanem időben is módosult. A 20. század hatvanas éveire a barátok közül történő választást egyre inkább a rokonságból való felkérés váltja fel. Az intézmény változására a jelenben is jó példákat lehet hozni.¹⁴ Hiányzik azonban az a feltevés, hogy a századfordulón leírt rendszer mikor alakult ki, mennyire régi intézmény vagy egy folyamatosan változó társadalmi kapcsolat egy állapota.

A történeti vizsgálat számára a keresztszülői kapcsolat elemzése azért lehet kiemelkedő jelentőségű, mert a 18. századtól az egyházi anyakönyvezés révén tömegesen rögzítették, és máig fennmaradt a nyoma. A társadalmi relációk, a csoportképződés, illetve az érintkezés fontos jelzője lehet. Nehézsége az elemzésnek, hogy magáról a kapcsolatról, annak kötelezettségeiről és jellegéről szinte nincsenek adataink. Az egyik lehetséges megközelítés az, ha a néprajz által leírt rendszert fogadjuk el kiindulásnak, a másik módszer az lehet, hogy a kapcsolathálók rekonstruálása közben kíséreljük meg felfejteni azok jellegét is.

1740 és 1848 között mind a keszthelyi plébánia, mind pedig a ferencesek anyakönyvéből felvettük adatbázisunkba a keresztszülők nevét is. Szinte mindig egy férfi és egy nő, azaz feltehetően házaspár került feljegyzésre e minőségben. Ritka az az eset, amikor egy harmadik nevet is (ez lehet férfi vagy nő), illetve két párt találunk. Ikek esetében is az a gyakori, hogy egyetlen keresztszülőpárt vezetnek be az anyakönyvbe.¹⁵

A feldolgozás során valamennyi keresztszülőpárt kigyűjtöttük (előfordulásuk gyakoriságával és idejével), majd pedig a két félt, azaz a keresztapa és a keresztanya előfor-

dulását külön is vizsgáltuk. Az így kapott névsor és adatbázis elemzése már első lépésben a szakirodalomból kialakítható hipotézisekhez képest nem várt jelenségeket tárt fel. A keresztszülők sokaságában elég élesen elválnak azok a párok, akik egyetlenegy esetben vállaltak komaságot, vagy legfeljebb néhány esetben, azoktól, akik „népszerű” keresztszülők voltak. Mindig van néhány férfi, illetve nő, akit láthatóan igen gyakran kértek fel e szerepre. (Elemzésünkben a továbbiakban gyakran fogjuk őket népszerű keresztszülőnek nevezni idézőjel nélkül.) Az első évtizedekben (18. század közepe, második harmada) Soffka Márton nemes szűcsmester és felesége, Reichhuberin Annamária az egyik ilyen házaspár. A szűcsmester 1757. október 24-én, 65 éves korában meghalt, özvegye két év múlva Jurák Mátyás szűcslegényhez ment férjhez, s az asszony 1775. augusztus 5-i haláláig az új pár is gyakran tart keresztvíz alá újszülötteket. A feleség a helybeli plébánossal, káplánokkal vagy más férfiakkal is vállalt keresztanyai szerepet. Reichhuberin Annamária egy három évtizedes perióduson át 194 esetben volt keresztanya. Az 1750-es évektől felbukkanó Adler (Sas vagy Fazekas) Jakab fazekas és felesége 145 gyereknél fordult elő keresztszülőként. Hasonlóképpen népszerű volt az 1780 előtti időszakban Fent Mihály lakatos, Kerber Jakab asztalos, nemes Takács Ferenc kalapos, Hoffstetter Kristóf kőművespallér. A 19. század első felében sem változik meg a helyzet. Buchperger Fülöp pék és felesége, Foltner Terézia mintegy három évtizeden át marad a leggyakrabban felkért keresztszülőpár (267 alkalommal). De a feleség már első férjével, Schröder József pékmesterrel is számos esetben volt jelen szertartásokon, majd pedig második férje halála után fiával az oldalán továbbra is igen kapós maradt. Az 1780-as évektől az 1810-es évekig volt gyakori keresztszülő Puli János vaskereskedő és felesége, Sillinger Katalin. A sort folytathatnánk, de az összesített táblázatra (Függelék) hivatkozva egyszerűbb megfogalmazni azt az állítást, hogy a vizsgált száztíz éven végig a keresztszülők kiválasztásának egyik lehetősége volt az, hogy valamelyik népszerű, azaz feltehetően presztízst adó párt kérték fel komának az újszülött szülei. Ebben az esetben egyértelmű, hogy az esetek többségében szó sincs reciprocitásról (azaz nem kölcsönös a szerepvállalás), a keresztszülők gyakran igen idősek, tehát kétséges az is, hogy valóban hosszú távú felelősséget vállalhattak volna a gyermek nevelésében. Kérdés, hogy milyen kapcsolat volt a szülői házaspár és a keresztszülők között a felkérés előtt, illetve milyenné lett ezt követően, végül pedig mit jelenthetett a keresztszülő-keresztgyerek kapcsolat olyan esetben, amikor a magas halandóság ellenére egyes esetekben akár a százat is elérhette az élő keresztgyerekek száma.

A több mint húszezer keresztelési adat hétezer nagyságrendű névsort eredményez a keresztszülői párokról. Mivel egy-egy férfi vagy nő több kombinációban válhatott keresztszülővé, az érintett személyek száma ennél jelentősen kisebb lehet.¹⁶ A névsor tanulmányozása a már megállapított jelenségen, az egyes párok népszerűségén túl is lényeges jellemzőket tár fel. Az első szembeötlő jelenség, hogy a városban a 18. század óta folyamatosan helyben élő törzsökös családok alig vannak jelen, viszont gyakoriak az olyan személyek és párok, akik más forrásokban egyáltalán nem bukkantak fel. Vagyis a keresztszülők között nagyon sok az ideiglenesen vagy átmenetileg Keszthelyen levő személy (ez a gyerekek szüleinek kisebb részére ugyan, de szintén jellemző). Ezt az első megállapítást a továbbiakban árnyalni tudjuk, s talán sikerül magyarázni is. Hasonlóan egyszerű megfigyelés alapján mondhatjuk, hogy egyrészt vannak párok, akik szinte csak együtt vállalnak szerepet, másrészt vannak gyakran felkért férfiak és nők, akik szinte

mindig más-más partnerrel vannak feljegyezve. A párok esetében megállapítható, hogy házaspárok. Takács Ferenc nemes kalaposmester mindig a feleségével, Trunczer Katalinnal vállalt keresztapaságot (felesége azonban néhányszor másokkal is keresztanyaként szerepelt). Egyértelmű, hogy a házaspári szerepvállalás normaként is megfogalmazható. A másik forma az, amikor a gyakrabban előforduló személy nem kötődik egy másikhoz. Radmanics József az 1760-as években többször keresztapa, mindig más nővel. Róla keveset tudunk, 1767-ben Keszthelyen házasságot köt, de éppen házassága után tűnik el az anyakönyvből, majd későbbi második házasságakor mint zsidó tanító jelenik meg. Esetében tehát nőtlén tanítót sejtethetünk, aki azért népszerű keresztapa lehetett. Férfiak esetében egy-egy foglalkozási szerep (például ilyen a 18. században a tanító) eredményezhette a szerepvállalást egyedül, de hasonló eseteket nőknél is megfigyelhetünk. Özvegyasszonyoknál ez talán hasonlóan értelmezhető, de gyakran nem tudjuk mivel magyarázni a jelenséget. Egy-egy alkalmi keresztszülői pár lehet apa-leány, anya-fiú, lehetnek testvérek a komák, illetve biztosan nem házaspárok. A gyakran felkért, azaz feltehetően presztízst adó keresztszülők azonban mind házaspárok. A 19. század első felében egyetlen kivételt fogalmazhatunk meg a fenti fő tendenciával szemben: Lichtenvalner György ácsmester és nemes Csák Rozália 68 esetben tart keresztvíz alá csecsemőt együtt, de nem házások. A Lichtenvalner és a Csák család között érdekes szövetség, kapcsolat figyelhető meg (például Csák Antal megyei esküdt segít a családnak hagyatéki pereknél¹⁷). Megkockáztathatjuk azt a feltevést, hogy valójában gyermektelen házaspárról van szó, akik nem helyben házasodtak (vagy elmaradt házasságuk anyakönyvezése).

Az esetek túlnyomó többségében a keresztszülők tehát házaspárok. A keresztelések 2–3 százalékánál a plébános vagy káplán, esetleg egy szerzetes a keresztapa. Egy-két esetet leszámítva, ahol valamennyi gyereknél a plébános a tanú, ezek esetiek, s a kényszer szülhette. A 18. század közepén viszonylag gyakran keresztanya Törey László plébános nővére, aki vele egy háztartásban él mint gazdasszonya. Hasonlóan rendkívüli eset, amikor a bábaasszony a keresztanya. De az esetek mintegy tíz százalékában a keresztszülők apa és leánya, anya és fia vagy testvérpár. A leggyakoribb eset, hogy valamelyik szülő halála esetén a gyerekek lépnek helyére azon családok gyerekeinél, ahol szorosabb a kapcsolat, azaz mindig ugyanaz a házaspár tartotta keresztvíz alá a gyereket. A leányok és fiúk már hat-hét éves korukban is keresztszülők (azaz feltehetően a bérházat követően váltak egyházilag alkalmassá e funkcióra, de ezt a kérdést a szakirodalomban egyelőre nem volt módunk tanulmányozni), de igen gyakoriak a tizenévesek e szerepben. A leányok a házasságukat követően egyértelműen nem vállalnak apjukkal keresztkomaságot. A házasság valószínűleg a férfiaknál is változást, a szülői családból való kiválást jelez.

A keresztszülőknél több esetben találjuk, hogy a pár már a házasságkötés előtt együtt bukkan fel. Ez azt mutatja, hogy létezhetett a jegyesség intézménye, s ezek a fiatalok már mint jövőző házaspár vállalhattak komaságot.

A legnehezebb kérdés a keresztszülőknél a nem házaspári s nem szülői vagy testvéri kapcsolat kérdése. A feldolgozás jelenlegi szakaszában a keresztelések mintegy húsz százalékánál találunk olyan párosítást, amelyik nem sorolható be a fentiek közé. Ezek egy része bizonyára olyan házaspár, amelyre nincs más adatunk (azaz nem helyben volt az esküvő, nem született Keszthelyen gyermeke, illetve nem ott haltak meg). Számos eset-

ben viszont igazolható, hogy nem közeli rokon párról van szó (például amikor ugyanaz a férfi tíz–tizenkét eltérő nővel szerepel). Az ilyen alkalminak tekinthető keresztszülői párok egy részénél a férfinak vagy a nőnek a népszerűsége magyarázhatja a választást, és ilyenkor e személy nagyobb presztízse adhat jelentős súlyt a választásnak. A 18. században például még gyakoribb az alkalmi párok előfordulása, s jellemző a magasabb társadalmi állású nemesi birtokos és tisztviselő rétegre, valamint az uradalomnál szolgáló tisztekre. Máskor azonban egyértelműen kisebb presztízst jelent az alkalmi pár (például gyakori a törvénytelen gyerekeknél).

Meglehetősen önkényesen, a hüvelykujjmódszerrel meghatározva választottuk ki a népszerű keresztszülők mintegy százharminc fős csoportját (lásd névsorukat a függelékben).¹⁸ Szinte valamennyien kézművesek, kereskedők. Mindössze két házaspár minősíthető jómódú gazdának, szőlőbirtokos további négy, továbbá egyetlenegy halász található köztük. Ennél jelentősebb a mezővárosi, részben uradalmi értelmiség, tisztviselő csoport (két jegyző, egy orvos, két borbély, seborvos, két tanító). Két kocsmáros mellett hat kereskedő (boltos) jelenti a szolgáltatási szektort. Az iparosok szinte valamennyi helyi iparágat képviselik, de nem mindig a helyi társadalomban megfigyelhető számarányuk szerint.¹⁹ Ha nemcsak a kiemelt legnépszerűbb keresztszülőket, hanem az egész sokaságot elemezzük, továbbra is az a jellemző, hogy a helybeli kézművesek a leggyakoribb keresztszülők. Az 1740-es évtizedben a gyerekek egyharmadát ők tartják keresztvíz alá, s ez az arány 1780 és 1809 között ötvenöt százaléknál magasabb.²⁰ A kézművesek aránya a mezővárosi adózók között 1747-ben 21–22 százalék. Az ipar után adózók súlya konjunktúralisan hullámzik a városban (a 18. század középső harmadában, majd pedig a francia háborúk idején jelentősen emelkedik, 1810-es években visszaesik), a vizsgált időszak végén 1845–1846-ban 22 százalék, azaz az 1747. évihez viszonyítva szinte változatlan, viszont a kereskedők, kocsmárosok, árendások, fuvarosok aránya 7–8 százalékra emelkedik. Ha a visszavonult iparosokat is figyelembe vesszük, az arány természetesen magasabb.²¹ Ezzel együtt biztosan állíthatjuk, hogy a keresztszülők között jóval magasabb a mesteremberek aránya, mint a népességen belüli súlyuk.²² Ennek a jelenségnek másik oldala az, hogy a gazdálkodásból, szőlőből élő többség népes családjai, azaz a törzsökös keszthelyi gazdák és szőlőművelők szinte alig bukkannak fel e szerepben (a 18. században szinte egyáltalán nem).²³ A kiemelt csoport másik jellemzője az, hogy majdnem hasonló arányban egyben bevándoroltak is. Legtöbbjüknél a feleség sem keszthelyi. E vonatkozásban lassú változást figyelhetünk meg, megnő a helyi családok aránya. Így például a Vlasics, Szalai és Csák nemes családok, ezeknek kézműves vagy kereskedő képviselői kerülnek inkább előtérbe.

A foglalkozást és népszerűséget összevetve a helyzet összetett. Egyrészt főleg a 18. században jelen vannak a frissen bejött építőipari mesterségek képviselői (kőműves, ács, üveges, lakatos), gyakoriak a legszélesebb vásárlóközönséggel vagy klientúrával jellemezhető szakmák (szűcs, szabó, fazekas, kalapos, kovács). De nem népszerűek a legnépesebb szakma képviselői, a csizmadiák. A 19. század első felében pedig a szolgáltató jellegű, azaz a legszélesebb klientúrával rendelkező szakmák képviselői jellemzők leginkább e csoportra: pékek, vendéglős, bábsütő, kocsmáros, boltos, mészáros.

Nagyon nehéz szigorúan bizonyítani, de több oldalról alátámasztható az a feltevés, hogy a népszerű keresztszülők igen gyakori szolgáltatási kapcsolatban lehettek keresztgyerekeik családjával. Ez a funkció tehetné lehetővé, hogy például egy frissen beköltö-

zött pékmester és felesége azonnal kapóssá legyen e szerepben. Ez magyarázhatja, hogy az idegen, gyakran feltehetően nyelvében is idegen bevándorolt házaspárok alkotják a kiemelten népszerű keresztszülők csoportját a helyben élő, törzsökösnek nevezhető népességnél is.

A másik választási ok lehetett a foglalkozás presztízse, egyes társadalmi csoportoknál pedig az uradalomhoz való kapcsolat. Az építőmesterek (Hoffstetter Kristóf és Rantz János György) esetében például mindkettőt együtt kell feltételeznünk. Hasonlóan értelmezhetjük a birkásgazdák, svájcerosok kiemelt népszerűségét. (Az előbbieket részben vagyonos, félig vállalkozó jellegű személyek, részben pedig az uradalomhoz kötődő egzisztenciák voltak).²⁴ A tanítók, a jegyzők 18. századi gyakori szerepvállalása is köthető a foglalkozási presztízshöz.

A másik általános jellemzőt, azt hogy a népszerű párok bevándoroltak, és így rokoni kapcsolatháló nélküliek, magyarázhatjuk azzal, hogy a helybeliek összeházasodás és leszármazás révén sok szállal összekötött társadalmi el akarta kerülni, hogy a keresztszülőség révén további olyan műrokonsági kapcsolatokat teremtsen, amelyek esetleg korlátozzák házasodási lehetőségeit. A katolikus egyház ugyanis, ahogy említettük, a keresztszülőséggel létrejövő lelki rokonságot is házassági akadálnak tekintette. Ez a tény s egyben az egyház erős befolyása magyarázhat egy olyan keresztszülő-választási stratégiát, hogy a választott házaspár: *a*) legyen a társadalmi körön kívül eső, egyben kívülről jött (tehát biztosan nem rokon), *b*) egyben adjon presztízst is, *c*) végül olyan valaki, akivel rendszeres érintkezésben van az ember. De valószínűleg ebben az esetben a keresztszülő-szülői viszony inkább patrónus-kliens jellegű (de annak is laza), nem pedig baráti vagy társadalmi azonosságra épülő kötődés. Az itt felvázolt stratégia és az egyházi tanok befolyása gyengülhetett a 19. századra, mert érezhető változások rajzolódnak ki az 1830-as évektől: megnő a helybeli (főleg szőlőhegyi) családok között a más jellegű komasági kapcsolat aránya.

Marad továbbra is az a kérdés, hogy amennyiben elfogadható a fent feltételezett stratégia, akkor ezen belül mi határozta meg a konkrét választást. Az adóösszeírások révén a tehetőséget, a vagyont és jövedelmet kíséreljük meg mérni. A népszerű keresztszülők rendszerint vagyonosak, mesterségük után magas adót fizetnek, de nem feltétlenül a leggazdagabbak. Adler (Sass vagy Fazekas) Jakab fazekas, Kerber Jakab kőműves csak a harmadik legmagasabb decilishez tartozik mint adózó, szőlőt, állatokat az adóösszeírások szerint nem birtokolnak. Fent Mihály lakatos az 1740-es évek elejétől él a városban, de 1770 előtt egyetlen adójegyzékben sem található meg (talán az uraság konvenciósa volt?), ezt követően, idős korában nincs vagyona, csak a háza után adózik (9. decilis). A leggazdagabbak közé tartozott Jurák Mátyás szűcs, aki vagyona nagy részét feleségétől örökölte, de ő is gyarapította (bár halálakor jelentős adósságot is hagyott hátra).²⁵ A kézművesek esetében azt mondhatjuk, hogy nem annyira a felhalmozott vagyon (ház, szőlő) lehetett fontos, hanem a jól működő mesterség és talán az ennek révén kialakított kapcsolatháló, a megszerzett presztízsz.

A város választott elöljáróságának ismeretében megvizsgálható, hogy a népszerűségi gyakoriság és az esküdti, esetleg bírói pozíció között van-e korreláció. A 18. században adataink hiányosabbak, de azt mondhatjuk, hogy az ismert bírák egyben nem a legnépszerűbb keresztszülők. A 19. század első felében a helyzet más: Erdődi József, Sillinger István nemcsak a bírói hivatalt viseli több éven át, hanem keresztapaként is gyakran

felbukkan. Az esküdtek között is vannak népszerű komák: a már említett Buchperger Fülöp az 1830-as években városi esküdt, s mintha ez a pozíció még növelné is keresztgyerekei számát. Viszont az összefüggés nem kötelező és reciprok. Vannak tartósan a tanácsban levő esküdtek és bírák is, akiket alig kértek fel keresztszülőnek. Vajda Antal fazekas több éven át volt bíró, de keresztapaként nem bukkan fel. Széles körű kereszt- szülői kapcsolattal rendelkező iparosok néha viszont semmilyen városi politikai szerepet nem játszottak.

Feltehető az a kérdés is, hogy a népszerű keresztszülők vajon inkább gyermektelen házaspárok voltak, vagy pedig maguk is családosok. Az előbbi esetben a kölcsönösség kérdése fel sem merülhet, de talán éppen a gyermektelenség, az örökös hiánya magyarázhatja a keresztszülői szerepvállalást. A keresztszülők közt nem nagyobb a meddő házaspárok aránya, mint a teljes népességben, a gyerekszám vagy örökösök száma tekintetében nem képeznek eltérő sokaságot, hanem azonosnak ítélnélhetők a teljes városi népességgel.

A népszerű keresztszülők esetében egy relációs társadalmi pozícióról beszélhetünk, ennek megszerzése igen összetett okokra vezethető vissza, jelentős részben mérhetetlen jelenségekre, illetve olyan egyedi jellemzőkre, amelyeket források hiányában vizsgálni sem tudunk. Ezek közül néhány elemre megkísérlünk itt utalni. A magyar rendi társadalom ismeretéből kiindulva megnézhetjük a nemesi státust, de legfeljebb néhány esetben feltételezhető, hogy ez játszott kitüntetett szerepet.²⁶ A 18. század közepén még lakott Keszthelyen néhány birtokos- és megyei hivatal viselő család, majd a Festetics politikája következtében elköltöztek. A későbbiekben a nemesek kézművesként, gazdálkodóként vagy uradalmi tisztviselőként e foglalkozási közegbe, társadalmi csoportba illeszkedtek be.

Egy-egy családtörténet valamit megsejtethet abból a komplexitásból, amit egzakt módon leírni nem tudunk, de összefoglalóan informális presztízsként foghatunk fel. Takács Ferenc nemes kalaposmester és felesége, Trunczer Katalin az 1750-es évektől élt Keszthelyen, nemességét csak későn igazolta, tehát két évtizedig közönséges lakosként adózott. A házaspárnak összesen 140 közös keresztgyereke volt, a feleség még további 20 alkalommal volt keresztanya. Anna leányukat Paár István mészáros vette feleségül, a fiatal pár sokat megörökölt a kalaposmester pozíciójából, ők vették át a keszthelyi házat is. József fiuk tanult, a gimnázium után a pozsonyi papneveldebe került, majd pedig Festetics György fia mellé vette tanítónak. Később Péteri Takács Józsefként ismert író, a dunántúli irodalmi élet egyik szervezője lett.²⁷

A nők egyéniségének, presztízisének szerepe valószínűleg igen nagy befolyással van a kiválasztódásra. Ezzel azonban olyan ponthoz érkezőnk, amikor forrásaink alapján továbblépni nem tudunk. A nők személyisége ismeretlen marad, csak feltételezhetjük a fontosságát. Az egyik követhető elem, hogy az asszonyok láthatóan továbbviszik szerepüket a második házasságba, sőt özvegyasszonyként gyerekeikkel is. Erre az egyik jó példa a már emlegetett Foltner Terézia, aki 1807-ben kötött házasságot Schröder József pékkel. Mindketten frissen érkeztek a városba, mégis azonnal hívják őket keresztszülő- nek. A férj halála után Buchperger Fülöp pékmester veszi el az özvegyet, s együtt válnak a legnépszerűbb keresztszülői párrá. A férj 1839-ben meghal, Fülöp fia azonban anyjával továbbra is gyakran hívott keresztszülővé válik. Ellenpéldaként Jurák Mátyás esetét hozhatjuk fel. Felesége, Reichhuberin Annamária, Soffka Márton nemes szücsmester

özvegye már első házasságában is gyakran volt keresztanya, Jurák Mátyással is gyakran az. Halála után a szücsmester még kétszer házasodik, de az újabb feleségek egyáltalán nem népszerűek.

A társadalmi pozíció, amit a széles körű keresztstülői kapcsolatháló biztosít, örökölhető, de elveszthető is. Parczer Flórián ruhafestő és felesége, Ulbrich Mária az 1780-as években költözik Keszthelyre, 1817. évi haláláig gyakran hívják őket keresztelni (80 eset). 1793-ban Keszthelyen született fia, aki szintén a Flórián névre hallgat, 1820-tól folytatja apja mesterségét. Feleséget Raath Katalin személyében máshonnan hozott, annak 1838. évi haláláig a fiatalabb párt is gyakran hívták keresztelőre. A feleség halálával azonban megszakad szerepvállalása, valószínűleg nem köt újabb házasságot, hanem özvegyként él a városban. Itt a fiú megörökölte vagy folytatja az apa népszerűségét. Valószínűleg bizonyos esetekben az egész családi pozíció megöröklésének része a keresztstülői szerep kontinuitása. Holczhammer György üvegesmester az 1760-as évek végén tűnik fel a városban.²⁸ Felesége Hoffstetter Borbála, Hoffstetter Kristóf építőmester, kőműves-pallér leánya. Az após gyakran keresztapa, a vagyonos vó is. Korai halála (1781. október 20.) után felesége férjhez megy Saitter János üvegeshez, majd pedig az 1790-es évektől Imre fia folytatja a mesterséget és veszi át a társadalmi szerepet; halála után pedig özvegye és gyermekei is népszerű keresztstülők maradnak.

A relációs pozíciót azonban el is lehet veszteni. Ennek szép példája Puli János vaske- reskedő és családja. Puli János az 1780-as években költözött Keszthelyre feleségével. Első felesége hamarosan meghalt, Puli János másodsorra Sillinger Katalint vette nőül, egy keszthelyi mészáros leányát. Igen népszerű pár volt a város legvagyonosabb családjai közé tartozó vaske- reskedő és felesége egészen az 1810-es évekig. Ekkor a családban „szabálytalan” dolgok játszódtak le: György fiának házasságon kívül születik gyermeke, mert apja megakadályozta házasságát. A fiú később elveszi gyermeke anyját, de fiatalon meghal, s özvegyével az apa csúnya perbe keveredik – az öreg Puli gyámság alá akarja helyezettetni menyét.²⁹ Az egyik Puli leány házasságon kívül szül gyermeket, s nem megy férjhez. A harmadik gyerek, ifjabb János előbb katonáskodhat (obsitosként személye után adómentes), majd pedig apja mellett dolgozik. Feleséget a városon kívülről hoz, de az ifjú pár semmit sem örököl az apa korábbi pozíciójából – nemigen hívják keresztstülőnek, sőt, az ő gyerekeiket rendre apja és nővére tartja keresztvíz alá, ami pedig nem volt szokásban. A család kapcsolatrendszere beszűkült. Mivel vagyoni helyzetük nem változott, ezt leginkább a deviáns családi élet magyarázhatja.

Természetesen a vagyonvesztés szintén hasonló következményekkel járt, s gyakran mintha az öregedéssel is megritkulna a kapcsolatháló keresztkomasági rendszere. Mivel számos pár igen magas életkorban is keresett keresztstülő maradt, itt inkább a fizikai állapot romlását, az aktivitás gyengülését feltételezhetjük, nem pedig valamilyen az életkorra vonatkozó norma. Az ismertetett példákban is további olyan események buk- kantak fel, amelyek befolyásolták a keresztstülői népszerűséget: megözvegyülés, új há- zasság.

Néhány további keresztstülői hálózat bemutatásával árnyalhatjuk az eddigieket, s a szomszédság, családi kapcsolat befolyására is rámutathatunk. Fontana Ferenc és felesé- ge, Holczer Magdolna, bár nem került be a kiemelték közé, gyakrabban volt keresztstü- lő. Fontana Ferenc kereskedő (boltos) volt (meghalt 1805-ben), olasz eredetű, családja vándorkereskedőként (bális) került Keszthelyre. Felesége nem helybeli (ő 1816-ban halt

meg). Kapcsolati körük egyértelműen a hozzá hasonló társadalmi csoporthoz, azaz az uradalommal valamilyen bérleti viszonyban lévő emberekhez kötik. Bene Ferenc kocsmáros négy első gyerekénél keresztszülők, Pach Ferenc szappanos két gyerekét ők tartják keresztvíz alá. Vaisz János, Bori Antal hajókészítőnél is ők a komák (ez utóbbi is olasz származású). Máskor egy-egy bevándorolt iparosnál kéri fel keresztszülőnek a házaspárt, a legtöbbször olyan családok, ahol a keresztszülőket leginkább az uradalomhoz köthető személyek közül választják. Végül erős személyi kapcsolat fűzhetette a házaspárt Holczhammer Imre üvegeshez és feleségéhez, Szlovák Borbálához, valamennyi gyermeküknél ők a komák. Fontana Ferenc halála után felesége fiával, illetve a két gyerek együtt is vállalt keresztszülőiséget.

Kovács (Kovacsics) András csizmadia 1771-ben nősült be és telepedett le Keszthelyen. 1773-tól szomszédja, Mód Lőrinc három legfiatalabb gyerekének lett keresztpapja. (Mód Lőrinc tősgyökeres keszthelyi, gazdálkodó.) A családdal a kapcsolat szoros, az 1778-ban házasságot kötő Mód Katalin gyermekeinél is a házaspár szerepel keresztszülőként, sőt Kovács András halála után az özvegy új férjével, a szintén csizmadia Szabó Jánossal továbbra is keresztanya marad. A Kovács házaspár más szomszédnál is keresztszülő, Gersl Jakab bevándorolt varga egyik gyerekét tartja keresztvíz alá (Gersl Jakab felesége helybeli, Kovács András feleségével azonos helyzetű gazdacsalád leánya). Emellett két másik, szőlőbirtokos családnál is keresztszülő, itt a választást indokolni nem tudjuk. A házaspár gyermekeit azonban nem ebből a körből származó házaspárok kereszteltetik meg, hanem a népszerű Adler (Sas) Jakab fazekas és Paár István mészáros.

Nemes Egyed Antal csizmadia keszthelyi születésű, itt nősült 1822-ben. Igen különböző házaspárok egy-egy gyerekénél szerepel feleségével keresztszülőként, ezek többnyire szőlőművelők, sőt már kinn élnek a szőlőhegyen. Egy házaspárral azonban szorosabb kapcsolatban lehettek, ugyanis Tóth József és Petlenszki Anna valamennyi gyermekénél ők a felkért komák. Ez utóbbi házaspárnál már a házasságnál Egyed János, Antal testvére volt az egyik vőfély, azaz tanú. Az Egyed család esetében látható az az igen elterjedt kapcsolatháló, hogy a városban lakó iparos szőlőhegyi családoknál keresztszülő. Néha feltételezhető, hogy szőlőbirtokaik lehettek határosak vagy közeli, esetleg munkakapcsolat volt köztük: a szőlőművelésből élő család gondozhatta a városi ember szőlőjét. Mindenesetre igen gyakori az ilyen típusú komasági kapcsolat, tartalmára vonatkozóan azonban csak feltevést fogalmazhattunk meg.

A fenti példákban előjön a szomszédság mint lehetséges keresztszülő. Ennek a problémának rendszeres vizsgálata igen munka- és időigényes, de számos példát találunk rá, mintegy kiegészíti a népszerű keresztszülő választását.³⁰ Hasonlóan színezi a választást a foglalkozás azonossága. Foglalkozásról csak az iparosoknál beszélhetünk e korban (a mezőgazdaságban az úrbéres helyzet, a rendi jogállás volt a meghatározó). Megnéztük a csizmadiáknál, hogy mennyire gyakori az, hogy a keresztszülők is csizmadiák. Azt állapíthatjuk meg, hogy nem meghatározó. Egy-egy esetben találhatunk azonos mesterségű keresztpapát, de nem erős a mesterségi kötődés. Ez általánosítható is.³¹ Végezetül számos esetben találunk egyes családok között kiemelt, esetleg öröklődő kapcsolatot. Mind a szomszédság, mind a foglalkozási kötődés, mind pedig a családi kapcsolat azonban a vizsgált időszakban egyedibb és ritkább.

Elemzésünk azt mutatta, hogy a keresztszülők egy jelentős csoportja esetében nem egyenrangú viszonyt kell feltételeznünk, hanem inkább patrónus-kliens kapcsolatot. Azt

fogalmazzuk meg, hogy a népszerű keresztszülők valamilyen sajátos relációs pozícióval bírnak. Ez pedig csak részben magyarázható a társadalmi rétegződés hagyományos meghatározóival (foglalkozás, vagyon).

Egy másik szembevetendő jelenség a 18. századi középi gyakorlatnál, hogy egy-egy család gyermekeinek különböző komákat választanak. Általánosan jellemző, hogy változnak a keresztszülők. Néha egy-egy korábbi keresztszülői házaspár egy fiatalabb gyereknél újra felbukkanhat, némi állandóságot mutathat egy-egy keresztanya, ritkábban keresztapa személye, de egészében a leírható gyakorlat azt sugallja, hogy a norma a különbözőség lehetett. Ez azonban fokozatosan megváltozik az 1770-es, 1780-as évektől kezdve. A 19. század harmincas éveire már azt mondhatjuk, hogy a norma inkább az, hogy valamennyi gyermek keresztszülője ugyanaz a pár, esetleg ugyanaz a család. Előfordulhat az is, hogy egyik párt egy másik váltja fel, de mindkettő tartósan jelen van keresztszülőként. Ezt a megfigyelt jelenséget mérni is tudjuk. Megnéztük a Keszthelyen házasságot kötött három- és többgyerekes családoknál az állandó, tartós kapcsolatok gyakoriságát. Az 1750–1759 között házasságra lépő pároknál 163 esetben született és lett helyben megkeresztelve három vagy több gyerek, az állandóság csak 6 házaspárnál állapítható meg. Az 1760-as évtized házassági kohorszájánál a helyzet teljesen hasonló, majd lassú emelkedés kezdődik. Az 1800–1809. évi házassági kohorszájánál 220 többgyerekes házaspárnál 34 esetben teljes az állandóság, s ez a tendencia folytatódik. A keresztszülői kapcsolat két házaspár, két család szilárd kapcsolatává változik.

A fenn leírt s valószínűsített tendenciák magának a keresztszülői intézménynek a társadalmi funkcióját is megváltoztathatták. A 18. században nemigen feltételezhetünk tartós kapcsolatokat, közös felelősséget stb. A változási tendenciák egy része azonban mutathat ebbe az irányba. A változás lényeges lehet a mi kérdésfeltevésünk szempontjából is, azaz hogy milyen társadalmi kapcsolatrendszer ír le a keresztszülők hálózata.

Az elemzésben továbblépve azt kíséreljük meg elemezni, hogy kirajzolódnak-e egymástól elváló kapcsolati hálók, azaz szegmentált-e a keszthelyi társadalom ebből a szempontból.³² Itt számtalan módszertani nehézséggel kell szembenéznünk. Egyrészt továbbra is a gyakoribb keresztszülőket tudjuk érdemben vizsgálni, másrészt számos esetben alig ismertek a keresztszülők társadalmi jellemzői. Ilyenek például azok a gyakran dominusként feltüntetett nemesek, akik az uradalomhoz vagy a helybeli előkelőbb nemesi társasághoz kötődhetnek, de nem laknak tartósan (esetleg egyáltalán sohasem) a városban. 1770 előtt hiányoznak az uradalmi alkalmazottak listái, keveset tudunk a polgárvárosi adózókról és még kevesebbet az adóösszeírásokból is hiányzó személyekről. Az ismertebb személyeket és házaspárokat sem tudjuk valamennyi ismérv szerint számba venni. Ennek ellenére néhány hálózat halványan ugyan, de kirajzolódik.

A 18. század közepén még a városban él egy kis létszámú nemesi birtokoscsoport, ezek közül többen a megyénél is hivatalos viselnek. Ezek a Martony család, a zalabéri Horváthok, a hivatalviselő Kákosy és Juranics család stb. Ez a nemesi csoport fokozatosan elhagyta Keszthelyt, amely főnemesi rezidencia és uradalmi központ lett. Az e körbe sorolható családok férfi- és női tagjai gyakran együtt vállalnak keresztszülőséget (és igen markánsan elválnak e tekintetben az iparosság hasonló társasági köreitől). A Festetics család tagjai csak az első három–négy évtizedben fordulnak gyakrabban elő, többször e kör tagjaival társulva. E családokban a keresztkomák mindig azonos körből kerülnek ki, azaz a kör zárt (néha láthatóan a környékről hasonló családok tagjait kéri fel

komának), viszont sokszor jóval alacsonyabb társadalmi helyzetű családoknál bukkan fel keresztszülőként. Ebbe a társasági körbe tartoznak a birtokos nemesek, megyei tisztviselők mellett az uradalom vezető tisztviselői, a tanítók (Csiszár Péter, majd Csuklin János ludimagister az 1760-as évek végéig).

A századfordulóra ez a társasági kör teljesen eltűnik, a 19. század elejétől viszont egy uradalmi tiszti (officiales) csoport hasonló élességgel rajzolódik ki. Az uradalom ügyésze, számvevő tisztjei, az ügyvédek stb. egyrészt egymás gyerekeinél vállalnak keresztszülőiséget, másrészt patronálnak más helyzetű családokat, ezek zöme valamilyen módon az uradalomhoz kötődik. Az evangélikus vallású tisztek (Mesterházy János, Asbóth) külön hálózatot is képeznek ezen belül. A külső nemesi birtokosokkal való kapcsolat itt már nem állapítható meg, ez egyértelműen az uradalom központi kormányzatához, illetve a Georgikonhoz köthető társasági kör.

Az uradalmi alkalmazottak számának növekedésével, a majorságok kiépülésével (Fenekpuszta, Újmajor stb.) természetesen jelentkezik egy másik társadalmi kör, amely hálózatot is kialakít, a majorok cselédjei és közvetlen irányítói. A szarvasmarhatartásban fontos szerepet játszó svájccserosok gyakran keresztszülők cselédekénél, igen népszerűek a birkásgazdák, a vincellérek. A cselédség nagy része bevándorolt és erősen mobil, adódik tehát, hogy stabil helyi kapcsolatok hiányában az uradalmi körhöz kötődnek.

Nehezebb a mezőváros és polgárvasos lakóinál elváló hálózatokat kirajzolni. A fentebb jellemzett kézműves, kereskedő, szolgáltató csoport keresztgyerekei valószínűleg lefedik a kisvárosi népesség legnagyobb részét. Mivel a legnépszerűbb házaspárok, személyek egyben egymás közt is keresztszülők, és mivel gyakori, hogy az egyik iparos felesége a másik iparossal bukkan fel, azaz egyetlen társasági kört is alkotnak, ez a legnépesebb és legnépszerűbb csoport is hálózatként fogható fel. Amint családokként megszilárdul a kapcsolat, azaz állandósul a választott keresztszülői pár, ezen belül számos kisebb kapcsolati kör alakulhat ki, s egyre inkább gyakori valamilyen kölcsönösségi viszony, intenzívebb relációk rendszere. Ezt alapos és részletes mikroszintű tanulmányok bizonyíthatják. Horváth D. Tamás két kisebb esettanulmányában Steindl György rézműves és Lichtenvalner György ácsmester hagyatékának sorsát elemezve szépen rámutatott ezek létezésére.³³

Legutoljára hagytuk azt a változást, amely a 19. század harmincas éveitől kezdve rajzolódik ki plasztikusan: a helybeli gazdacsaládok, szőlőművesek képviselői egyre gyakrabban vállalnak komaságot. Ez – ha korábbi feltevésünk a keresztszülő-választás stratégiájáról elfogadható – jelentős módosulást hoz. Egyrészt a koma gyakran rokon, gyakran azonos körből származik, esetleg szomszéd a szőlőhegyen. A jelenség ugyanis egyértelműen összefügg a szőlőhegyi kitelepüléssel, s arra enged következtetni, hogy megindul a kiköltözötteknek az önálló társadalommá szerveződése, sőt talán leválásuk a városi társadalomról. Ez egyben a kézműves, kereskedő, szolgáltató csoport és a szőlőműves réteg eltávolodását is jelenti.

A fenn leírtak természetesen nem élesen elváló csoportokat, elkülönülő hálózatokat hoznak létre, inkább azt a képet szuggerálnám, hogy egy gomolygó ponthalmazban kisebb tömörülési pólusok jönnek létre. A népszerű keresztszülők mindig két irányban építenek ki hálózatot: egyrészt a velük azonos pozíciójú csoportokkal, másrészt azokkal, amelyeknél valamilyen patrónusságot vállalnak. Ennek alapján viszont ezek az alakzatok értelmezhetők valamilyen társadalmi hierarchiaként vagy másképp fogalmazva, az

elfoglalt helyek átalakíthatók valamilyen társadalmipresztízis-pozíciókká. A 18. század közepén egy vékony nemesi-uradalmi társaság képezi a csúcst (ebbe időnként a Festetics család is beleértendő), alatta egy széles kézműves, szolgáltató csoport látható, frissen beköltözött és régebbi családok, új mesterségek és hagyományos mesterségek képviselői együtt. Ez a városi felső közép. A szőlőműves és gazdacsoport ehhez kötődik, de inkább alatta foglalja el a társadalmi teret (pedig vagyban, jövedelemben még nem indult meg jelentős visszaesése).

A 19. század közepére a kép módosul. A nemesi-tisztviselői társaságot az uradalmi tisztviselők váltják fel. Kialakul egy másik, szintén az uradalomhoz köthető társadalom, az uradalmi igazgatásban és gazdálkodásban alkalmazott emberek uradalmi világa, ennek saját hierarchiája jól követi az alkalmazottak rendi hierarchiáját (tisztiek, irányítók-szakemberek és legalul a cselédek). A városi felső középrétegben megerősödik egy, inkább a szolgáltatásokhoz köthető foglalkozási csoport, erősebbé válik némileg az örökölt pozíció, s megindult a szőlőműves és egyben a szőlőhegyen kinn lakó népesség leválása a városról.

Mind ez ideig azokat a tendenciákat kíséreltük meg kielemezni, amelyek a nagyobb gyakorisággal előforduló keresztszülőpárookra jellemzők. A keresztelesek többségében azonban egyetlen egyedi pár jön elő. Vajon ilyenkor nem másfajta, az előbb felvázolt mellett élő és esetleg többféle gyakorlatról beszélhetünk, amely házaspárokat, személyeket köt össze, s ilyen értelemben individualizálja a komasági viszonyt? A bevándoroltak, az állandó mozgásban levő családok más értékeket is képviselhetnek, más stratégiát építhettek fel. Először próbáljuk leválasztani az olyan egyedi eseteket, amelyek speciálisak. Viszonylag gyakori, hogy a plébános, egy káplán vagy egy szerzetes az egyik keresztszülő. A keresztanya ilyenkor a leggyakrabban egy népszerű nő, aki férjével, másokkal is részt vesz a ceremóniákon. Nem vizsgáljuk ezeket az eseteket, de itt semmiképpen sem egy sajátos kapcsolatról lehet szó. Máskor a keresztanya van csak feltüntetve. Néhány évben a „baptisans” (azaz a keresztelest végző pap)+ keresztanya van beírva. Tehát a hiányzó keresztapa esetében is gondolhatunk társként a keresztelő papra. Találunk arra is példát, hogy a plébános nem írt az anyakönyvbe keresztszülőt, hanem csak azt jegyezte fel, hogy végveszélyben a babaasszony végezte a szertartást. Az egyedül felbukkanó asszonyok közül több igazolhatóan bábaként szolgál, tehát egyes esetekben a csonkának tűnő bejegyzés a bábakeresztségre utalhat.

Hasonlóan külön eset a törvénytelen gyerekek megkeresztelése.³⁴ Itt megfigyelhető, hogy igen gyakori az, hogy egy máskor sosem felbukkanó pár áll ott a keresztségnél. Ezek között sok esetben igazolhatóan nem házaspárok fordulnak elő. Gyakori az is, hogy egy szülő és kiskorú gyereke vállalja el a keresztelest. Ez a gyakorlat azt is sugallhatja, hogy e két utóbbi párosítási forma presztízse kisebb lehetett. A törvénytelen gyerekek helyzete azonban teljesen külön kérdés. Nemcsak a társadalomban marginális cseléd-lányok, prostitúcióból élő nők szülnék házasságon kívül gyermeket, hanem úrileányok, jómódú iparosok leányai is. Az 1830-as évektől megfigyelhető tízszeres illegitimitási arány arra mutat, hogy társadalmi jelenséggé vált a probléma. Ezzel a kérdéssel itt nem tudunk foglalkozni, de rá kell mutatnunk, hogy statisztikailag ezek az esetek is megnövelhetik az egyedi házaspárok arányát, anélkül hogy másfajta keresztszülői kapcsolatra utalnának.

A néprajzi irodalom is külön esetként vizsgálja a falusi népességgel együtt élő ci-

gányság kérdését. Mi is megvizsgáltuk, hogy a cigány családoknál kik a keresztszülők, illetve a keszthelyi cigányokat választják-e más családok komának. Keszthelyen a 18. század közepén bizonyíthatóan él néhány tartósan letelepedett cigány család. Az 1770. évi részletes megyei adóösszeírás szerint kovácmesterségből élnek, illetve muzsikusok (némelyik mindkét kenyérkeresetet úzi). A források beilleszkedettnek mutatják őket, de erős migráció jellemző rájuk. A 18. század közepén igen gyakori, hogy a nemesi birtokos, tisztviselő réteg tartja keresztvíz alá a helybeli cigányok gyerekeit. 1759-ben Hege-dús Borbálának keresztszülei Vécsey Miklós báró és anyja, Festetics Judit. Farkas György uradalmi provisor kétszer is keresztapa. A legtöbb keresztszülői pár egyetlen alkalommal fordul elő, azaz más, nem cigány családoknál sem bukkan fel. A helyi iparosok ekkor alig fordulnak elő: Baro István cigánykovács Judit leányát 1764-ben Kovács György lakatos és felesége, Bakos Erzsébet tartotta keresztvíz alá, az Árvai család Krisztina leányának 1768-ban kovács a keresztapja. Ezekben az esetekben az azonos mesterség szolidaritása is feltételezhető.

A 19. század végére a helybeli cigány családok jelentősen kicserélődnek. Megjelenik és tartósan Keszthelyen él a Ruha, a Jónás, a Baronyai, a Boros család. A polgárvárosi részen a Pál utcában házuk van, az adójegyzékek szerint egy-egy lovat is tartanak. Leginkább fuvarosként biztosíthaták megélhetésüket. Ezen családoknál a keresztszülők összetétele már alig tér el a mezővárosi, polgárvárosi társadalom egészétől. Egyes esetekben tartósabb kapcsolatot is feltételezhetünk, amikor több alkalommal is ugyanaz a házaspár jelenik meg komaként, de igazán kialakult kötődések, mint más családoknál, nem figyelhetők meg. Erős a lokális (esetleg szomszédsági) kapcsolódás is. Például az 1820-as években az Árvai család a Pál utcában lakik, szomszédjai Makkai Mihály uradalmi vadász, valamint Horváth Pál árendás fogadós, akik egy-egy gyerekének feleségükkel keresztszülei. Egy-egy alkalommal polgárvárosi beköltözött jobbágycsaládok is komák. (Esetükben, látni fogjuk, még kölcsönösség is előfordul.) Mindezek az adatok a helyben lakó családok valamilyen integrálódását mutatják.³⁵

A letelepült cigányok közül két család, Ruha Márton és felesége, Görcs Éva, valamint Jónás Ferenc és György az 1800-as évektől több alkalommal keresztszülőként is felbukkan. A polgárvárosi részen lakó Ruha Márton egyrészt egy-egy cseléd házaspárnál, illetve ismeretlen, rövid ideig helyben maradó családnál koma. Viszont két jobbágytelken gazdálkodó házaspárnál, a bevándorolt Szegedi Györgynél, s a helybeli családból származó Balás Ferencnél több, illetve valamennyi gyereknél a Ruha házaspár a keresztszülő. A Szegedi családdal a kapcsolat részben kölcsönös: 1812-ben és 1818-ban Görcs János gyerekeit Szegedi György, illetve leánya, Szegedi Katalin tartja keresztvíz alá. A Jónás család tagjai két esetben törvénytelen gyerekek keresztszülei, másrészt hasonlóan jobbágy, illetve uradalmi cseléd házaspárok kéri fel őket alkalmilag. Ezek a példák is egy lokális és részben társadalmi integráltságra mutatnak a tartósan helyben lakó cigányoknál.

Visszatérve azokhoz az esetekhez, ahol nem az alapvető tendencia figyelhető meg, rá kell arra is mutatni, hogy sok olyan születés, keresztelés jön elő, amikor a házaspárról semmit sem tudunk, egy-két évig élhetett a településen. Társadalmi kapcsolataik is hasonló mobil elemekre korlátozódhattak. Egy jó része a keresztszülőknek ebből a számkra ismeretlen, egyelőre megközelíthetetlen, mozgásban levő társadalmi masszából kerül ki.

Ha más oldalról közelítjük meg a kérdést, és a Keszthelyen házasságot kötötteknél

az egy-két gyermekeseket vizsgáljuk meg, itt a keresztszülők leginkább a korábban elemzett népszerű párok közül választódnak ki.

Végezetül az elemzést mikroszintre is megkíséreltük levinni. Kiválasztottunk néhány, általunk jellemzőnek ítélt családot. Elsősorban a négy-öt nemzedéken át nyomon követhető helybeli családok szolgálhatnak fontos tanúsággal.

A 18. század elejétől, tehát a forrásaink által kijelölt kezdőpontoktól Keszthelyen él a Rádi család. A 18. században mindössze háromszor tart valamelyik férfitagjuk gyermeket keresztvíz alá. Ez a helyzet lassan módosul, majd az 1840-es években szinte robbanásszerűen változik. A család több férfitagja kerül más házaspárokkal szorosabb (azaz ismétlődő) keresztszülői kapcsolatba. A szőlőhegyi kitelepülés következményeképpen tehát átrendeződtek a viszonyok.

A Rádi család jó módú, ökröt tartó tagjai 1740 után a népszerű keresztszülők közül választanak komát. Egy-egy családban nem mindig azonosak a személyek, de némi kötődés megfigyelhető. A századfordulóra tehető az új modell kialakulása: a házaspárok valamennyi gyerekükhöz ugyanazokat a komákat hívják, vagy legfeljebb egyszer váltanak. Egyértelműen rögzül a kapcsolat, de még megmarad a kézműves középréteg és jó módú gazda kapcsolatháló. Ez csak az 1830-as évektől módosul.

A Szeles család a Rádiakhoz hasonló törzsökös, jó módú gazdacsalád, egyre népesebb nemzedékekkel. Esetében a hasonló tendencia mellett már 1770-es évektől jellegzetes kötődések alakulnak ki. Ezek az uradalmi munkavezetők, árendások irányában mutatnak. A házassági kapcsolatok révén kezdődhetett (Bolla Márton uradalmi birkás leánya beházasodása után tűnnek fel a konvenciók felsőbb csoportjához tartozó keresztszülők), majd pedig a társadalmi mozgás a család néhány tagját is ebbe az irányba vitte, maguk is uradalmi bérletet vállaltak, alkalmazottak lesznek. Intenzívebb kapcsolatban vannak a helybeli kismemesi, halász és gazdálkodó Göndöcs családdal, ez esetben egyértelműen a házassági kapcsolatok magyarázhatják a kapcsolódást, ebben az esetben a rokonsági és keresztszülői hálózat közeledik egymáshoz.

Bár adataink csak szórványosan teszik lehetővé, megkísérelhetjük a keresztszülő-keresztgyerek viszonyt is bemutatni. Kiindulásunk csak az lehet, hogy a mezővárosi népességnél (a nemesi birtokos és tisztviselő réteget itt kizárjuk) ez igen laza lehetett, ha egyáltalán jelentett valamit. Erre enged következtetni az is, hogy a gyerekek nem a keresztszülők keresztnevét kapják. A gyakran ritka és különleges keresztnevű népszerű keresztszülők (férfiaknál Jakab, Kristóf, Simon, Fülöp, Flórián, a nőknél Annamária, Magdolna, Apollónia, Éva) nem adják tovább keresztnevüket patronált családjaikban (ezek zömmel más kulturális hagyományra vezethetők vissza, leginkább németes hagyományra gondolhatunk, s a tartósan Keszthelyen élő családoknál is eltűnnek a nemzedékek során). Egy-egy női keresztnevnél igazolható, hogy a keresztnev és keresztanya választása egybeesik, például amikor a korábban is keresztszülőként választott házaspár helyett a férfi és egy leánya jelenik meg (akinek keresztnevét kapta az újszülött). A kiinduló helyzet a 19. század közepére változhatott, a felvázolt jelenségek egy személyesebb és erősebb kötődés irányába hathattak.

A keresztgyerekekhez való kötődést jelzi az, ha a keresztszülő megemlékezik róla végrendeletében is. Ez igen ritka jelenség. Jurák Mátyás szűcs gyermektelen özvegye, Vizkerbelin Franciska 1798-ban egy örökben nevelt keresztgyermekre hagyja házi ingóságait: „*Antonia Vajzengruberin keresztleányomnak, kit kicsinségétől fogva neveltem, és*

semmi jutalmát sok járdóságáért és velem való gondviseléséért nem adtam, azért valaminé-
mű házi javaim akármelly néven nevezendők maradnak, mindazokat nevezett keresztle-
ányomnak és egyébbéért is közellevő atyámfianak hagyom és rendelem, senki tőle ell ne
vehesse.”³⁶ Jurák Mátyás 1785-ben vette feleségül Vizkerbelin Franciskát (a házassági
anyakönyv szerint a menyasszony ekkor 41 éves volt). Ezt követően férjével három al-
kalmommal volt keresztszülő, majd férje halála után más két keresztapával még kétszer. A
fent megnevezett keresztlány idősebb lehetett, s nem Keszthelyen született. Vizkerbelin
Franciska korábbi életéről semmit sem tudunk, Antonia Vajzengruberinről sincs semmi
adatunk (azonkívül, hogy valamilyen rokoni kapcsolatban is volt keresztanyjával). Eb-
ben az esetben a keresztanyaság egyben későbbi gondoskodást is magában foglalt a
gyermektelen nőnél.³⁷

Viasz János felesége, Takács Éva 1808. január 17-i végrendeletében többek között így
hagyatkozott: „Még két k[ereszt] leányomnak hagyok 4 f[orinto]kat, Bokros Annának és
Bokros Örsének.”³⁸ A két leányka 1804-ben és 1807-ben született, s ők voltak a házas-
pár egyedüli keresztgyerekei. Viasz János újabb feleségével tartotta aztán keresztvíz alá
a Bokros família további gyerekeit. Itt tehát személyes kapcsolat lehetett a két család
között (kinn éltek a szőlőhegyen). Nemes Papp Ferenc molnár is megemlékezik 1811.
július 17-i végrendeletében egyetlen keresztfiáról: „Pintér Mihály kissfiának, mint kereszt-
fiamnak hagyok 50 forintokat.”³⁹ (Egyébként ezzel azonos összeget hagyott a nemesi
kommunitásra is.) Pintér Károly 1811 elején született, alig fél éves csecsemő volt tehát a
végrendelet idején. Papp Ferencnek ez volt az első keresztgyereke a városban, s mivel
még két évtizedig élt, a későbbiekben más családoknál is vállalt keresztapaságot.

Végül még egy végrendeleti adatot találtunk. A gyermektelen Oláh Márton és felesé-
ge 1839. február 18-án végrendeletet az alábbi módon: „Minthogy testünkben ugyan
öregesek, de legyen hál az egek úrnak mind a’ ketten épp és fris elmével vagyunk, azért az
alábbiratott érdemes gyenesi előljároság jelenlété[ben] ezen Ányos Ferenc név alatt lévő
’s mű általunk felnevelt, örökben tartot keresztgyermekünknek hozzánk eddig is megmu-
tatott hűségéért, és ezután és ő általa megajánlot erántunk holtig leendő gondviseléséért
e’ következő végzésünket úgy hagyjuk és rendellük, ú[gy]m[int]: ... 5. Felső Gyenesi
hegységben fekvő szállójoszágunkat hozzátartozando hajlékokkal és benne lévő ingo ja-
vakkal, egyszoval, a’ mi csak holtunk után fog találatni, azon föllebb éréntett kereszt-
gyermekünknek hagyjuk és rendöllük ollyformán, hogy senki tőle el ne vehesse.

6. Ha Isten ő szent felsége azon gyermeket magzat nélkül az világból kiszolléttaná,
azon föllebb éréntett lélekpénz kifizetése után az érdemes gyenesi előljároság intézete
és közbenjárásával minden ingo és ingatlan javaim elladattassanak, és az gyenesi
kápolnára, a’ vagy annak reparatiojára fordíttassanak.

7. Ha azon gyermek megházasodnék és az hitesse utobra maradna magzat nélkül, még
az Ányos Ferenc ura nevét viseli, azon joszágban nyugton maradhat, de ha férhez fog
menni, az moringlevele értelme szerint moringjával megalégéttetik, az föntmaradott ja-
vak pedig ugyan az gyenesi kápolnára haríttatnak.”⁴⁰

A gyermektelen házaspár tehát örökösének a keresztgyerekeit tette meg, s még an-
nak gyermektelensége esetére is rendelkezett. Ányos Ferenc nem Keszthelyen szüle-
tett. Ez azt is jelenti, hogy a már régóta a városban élő házaspár megőrzött társadalmi
kapcsolatokat születési, származási helyével. Ányos Ferenc megházasodott, s az adó-
jegyzék szerint valóban megörökölte keresztszülei vagyonát.

Keszthelyen mintegy háromszáz végrendelet maradt ránk, ehhez képest igen elenyésző a keresztyerek említése. Megjegyzendő, hogy a végrendeletekben, főleg örökös nélküli testálók esetében számos hagyományt említenek, köztük szolgálókat, szolgát, gondviselő gazdasszonyokat találunk. Ők gyakrabban fordulnak elő, mint a keresztyerek. Viszont egyes hagyományban részesülők, akiket nevükön vagy más vonatkozású megnevezéssel említenek, valójában keresztyerek is lehetnek.⁴¹

Egyedi adatokat találhatunk más forrásokban is a komaság jelentőségére. Bodor Gergely nemes kirurgus 1782-ben költözik a városba, s feleségül veszi Vasvári István szabó leányát. Vasvári István a Dékmár gazdacsaláddal áll keresztszülői kapcsolatban. 1782 után született János fiuknak már a seborvos a keresztapja. Dékmár János maga is kitanulja a seborvosi mesterséget, s keresztapja leányát, Annát veszi feleségül. Bizonyára nem véletlenül, hanem keresztapai segítséggel alakult így a sorsa.

Összefoglalóan megismételhetjük a korábban elmondottakat, mely szerint a komaság intézménye Keszthelyen nem azt a szerepet töltötte be, amit más korban a néprajz megfigyelt és általánosított a magyar paraszti társadalomra. A keszthelyi gazdák és szőlőművesek inkább patrónust kerestek gyerekeik keresztszüleinek, nem pedig egyenrangú társat. Ez tehát nem jelenthet tartós, szinte rokoni kapcsolatot a családok között. Az is kérdés, hogy mennyire szolgálta a keresztszülő választása a gyerek biztonságát. Ez azonban csak szélesebben vizsgálható: mi volt az árván maradt gyerekek helyzete, hogyan gondoskodott az uradalom vagy a mezővárosi társadalom a nagyszámú árváról. A kérdés egyelőre megválaszolhatatlan. A végrendeletek, örökösödési perek tanulmányozása azonban arra enged következtetni, hogy a közösségi szolidaritás erősebb volt, nem volt szükséges családi stratégia, azaz keresztkomák kiválasztása ehhez. (Ez nem jelenti, hogy jó helyzete, biztonságos élete volt a szülők nélkül felnövő gyerekeknek, hanem csak azt, hogy az a kiscsaládnál tágabb közösség keretében oldódott meg.) A szántógazdálkodásból és szőlőből élő keszthelyiek keresztszülei, a mezővárosi iparosok egyben az önkormányzat vezetői, hangadói is voltak, a város önképét is a mesteremberek által lakott település jelentette.

A vizsgált időszakban azonban, láthattuk, jelentős változások indultak el. Ennek okait igen nehéz megnevezni. Egyrészt a kutatást időben tovább kell folytatni, hogy a tendenciák kifejlődését láthassuk, másrészt pedig összehasonlító anyagra, hasonló vizsgálatok sorára lenne szükség. Egy tényezőt azonban kizárhatunk: a demográfiai viszonyok, a halandóság, azon belül a csecsemő- és gyerekhalandóság nem változott meg alapvetően.⁴² Általános tendenciaként az individualizálódást hozhatjuk fel, azaz a személyi választások erősödését a közösségi mintákkal szemben. Viszont sajátos helyi tényezőként említhetjük a szőlőhegyi kiköltözést s a szőlőhegyek leválását a városról.⁴³ Ez szétválasztotta a szőlőművelőket és a városi iparosokat. Ez a szétválás része annak a társadalmi folyamatnak, amikor a mezővárosi iparosság dinamikusabb változása (iskoláztatásban, anyagi kultúrában) megteremti a másik oldal, a szőlőművesek tradicionális kultúráját. A keszthelyi mezővárosiak a 18. században egyértelműen elkülönítették magukat a falusiaktól, a *rusticus* állapottól, azaz a korabeli parasztságtól. A szőlőhegyekre kitelepült népesség azonban a 19. század második felében egyértelműen az akkori paraszti társadalom részévé vált. Mindez a háttere lehet a keresztszülői intézmény változásának, de az összefüggéseket további elemzéseknek kell pontosítani.

A komaság társadalmi intézménye tehát történetileg változó volt, koronként és esetleg

társadalmi csoportonként eltérő funkciót tölthetett be. Feltételezhetünk eltérő gyakorlatokat egy-egy időpontban is. Az elemzés bizonyára elég meggyőző ahhoz, hogy felhívja a figyelmet a komaság intézményének történeti vizsgálatára.

Függelék

A legnépszerűbb keszthelyi keresztszülők (1740–1849)

Név	Személyi adatok	Foglalkozás	Időszakasz	Szám
Adler Sass Jakab	bev.	fazekas	1751–1782	182
Fel. Sillerin Éva	bev.			145
Balogh József	sz. 1739+1803	szűrszabó	1768–1803	33
1. fel. Klinger Katalin	bev.+1798			11
2. fel. Mód Katalin	sz. 1756+?			6
Bognár Jakab	bev.+1755	bognár	1740–1752	33
Fel. Smaidlin Erzsébet	bev.+?			33
Buchperger Fülöp	bev.+1838	pék	1810–1837	273
Fel. Foltner Terézia	bev.			267
Csuklin János	bev.	tanító	1744–1774	74
Fel. Serli Éva	bev.+1786			28
Czigler Tamás	bev.	birkás	1773–1789	69
Fel. Prunnerin Annamária	bev.			59
Eichner Péter	bev.+1810	rézműves	1778–1809	43
1. fel. Venczel Margit	sz. 1758+1787			8
2. fel. Stokenpergerin Katalin	bev.+1796			7
Erdódi József	bev.+1831	csizmadia	1772–1838	89
1. fel. Szép Julianna	sz. 1750+1789			4
2. fel. Krizing Terézia	bev.+1837			81
Fent Lakatos Mihály	bev.+1783	lakatos	1740–1777	172
Fel. Vég Trekin Mária	bev.+1769			98
Fercsák József	sz. 1799	puskás	1832–1849	31
Fel. Horváth Anna	sz. 1815			30
Fliszár Mihály	bev. elvándorol	szabó	1812–1836	75
Fel. Csótár Erzsébet	bev.+1836			73
Fövényesi András	sz. 1734+1803	jegyző	1764–1798	40
Fel. Pap Erzsébet	+1802			35
Gaál György	bev.+1782	kovács	1760–1781	35
Fel. Árvai Zsuzsanna	+1806			34
Gaál Kristóf	sz. 1767–1842	kovács	1803–1840	76
Fel. Szakács Anna	bev.			73
Galovics Pál	bev. elvándorol	gombkötő	1771–1787	30

Fel. Igersics Annamária				30
Gerhard Pál	bev.	orvos	1821–1848	66
Fel. Helbling Terézia	bev.			57
Göcz Pál	bev.	kalapos	1816–1848	60
Fel. Frankenberg Julianna				55
Groff Simon	bev.+1768	asztalos	1740–1767	100
Fel. Trelik Magdolna	bev.+1775			91
Gruber Ignác	bev.	pék	1817–1838	55
Fel. Pilis Mária	bev.			54
Grünschnek János	bev.+1827	szabó		36
Fel. Heindl Lehrman Katalin	sz. 1786			35
Haffner Tamás	bev.+1779	kelmefestő	1753–1777	54
Fel. Snorer Erzsébet	bev.			34
Haiden Pál	bev.+1798	kocsmáros	1779–1797	82
1. fel. Rizin Annamária	bev.+1789			22
2. fel. Flucher Annamária	bev.+1836			
Hajek Mátyás	bev., elvándorol	iparos	1774–1786	34
Fel. Szlobodova Erzsébet	bev., elvándorol			31
Handl György	bev.+1800	pék	1778–1800	95
1. fel. Valako Erzsébet	bev.+1780			15
2. fel. Novák Anna	sz. 1761+?			79
Heinrich János	+1851	köteles	1820–1847	44
Fel. Reinhold Erzsébet	+1849			44
Herczeg András	sz. 1730+1783	németvarga	1749–1767	35
Fel. Borics Éva	bev.+?			29
Hever Márton	bev.+1843	asztalos	1798–1840	49
Fel. Flucher Mária	bev.+1836			42
Hoffman György	bev.+1759	tímár	1743–1759	48
Fel. Herczog Éva	bev.+?			41
Hoffstetter Kristóf	bev.+1782	kőműves, építész	1751–	67
1. fel. Klevenicz Erzsébet	bev.+1764			33
2. fel. Laderin Borbála	bev.+1781			18
Holczhammer Imre	sz. 1768+1819	üveges	1786–1817	68
Fel. Szlovák Borbála	bev.+1839			65
Horváth Pál	sz. 1772	puskás	1803–1845	91
Fel. Ságvári Katalin	sz. 1781			89
Igersics János	bev. elvándorol	ötvös	1756–1778	35
1. fel. Reinpergerin Erzsébet	bev.+1769			25
2. fel. Hajszin Katalin	bev.+elvándorol			3
Ikervári József	sz. 1771+1845	szabó	1797–1833	32
Fel. Csendes Stiller Anna	bev.+1849			27
Irsabek Vencel	bev.+1839	asztalos	1785–1816	46
Fel. Fricz Éva	bev.+1823			45

Juranics József	+1779	megyei tisztviselő	1740–1766	30
Fel. Kis Magdolna	+1769			15
Joós József	bev.	csizmadia	182–1845	51
Fel. Vastag Anna	sz. 1797			49
Jurák Mátyás	bev.+1793	szűcs	1759–1790	112
1. fel. Reichhuberin Annamária	bev.+1775			86
2. fel. Rósa Erzsébet	bev.+1781			24
3. fel. Vizcerbelin Franciska	bev.+1798			3
Kákossy László	+1799	megyei tisztviselő	1752–1792	30
1. fel. Nagy Katalin	?			3
2. fel. Juranics Judit	sz. 1757+1794			8
Kenesei Antal	sz. 1799	gazda	1825–1847	33
Fel. Hajdina Julianna	bev.			33
Kerber Jakab	bev.+1780	kőműves	1751–1780	96
Fel. Martin Magdolna	bev.+1780			88
Kesztlinger István	bev.+1824	köteles	1784–1824	46
1. fel. Friss Anna	bev.+1797			30
2. fel. Szaitl Terézia	bev.+1804			1
3. fel. Lichtnekker Anna	sz. 1766+1831			15
Klinger József	bev.+1821	pintér	1790–1811	46
Fel. Szendler Borbála	bev.+1811			46
Koller Ferenc	bev.+1794	asztalos	1770–1790	63
Fel. Perger Julianna	bev.+1791			60
Kovács Mészáros Mihály	bev.+1794	mészáros	1753–1788	52
Fel. Kurcz Anna	bev.+1784			24
Kovács Mészáros Mihály ifj.	sz. 1765+1832	mészáros	1787–1826	52
Fel. Priczmaer Katalin	?+1828			44
Kren Dániel	bev.+1849	szűcs	1811–1847	61
Fel. Schlederer Terézia				49
Kreucz György	bev.+1822	svájcceros	1789–1822	66
1. fel. Marhoffer Erzsébet	bev.+1805			39
2. fel. Balogh Erzsébet	?+1835			24
Krisztmajer György	bev.+1844	vendéglős	1812–1843	75
Fel. Beck Jozefa	bev.			65
Kugler Mihály	bev.	kőfaragó	1826–1848	79
1. fel. Genczer Tekla	bev.+1837			23
2. fel. Kegl Mária	bev.			55
Kőműves György	bev.	szőlőművelő	1821–1849	31
Fel. Somogyi Julianna	sz. 1798			30
Laimer Frigyes	bev.+1792	posztós	1776–1791	62
Fel. Algerin Apollónia	bev.+1793			37
Lakatos Sipos György	bev.+1778	lakatos	1740–1769	59

Fel. Lovász Erzsébet	+1774			45
Lappai László	sz. 1753+1818	járási esküdt	1784–1816	31
Fel. Csanaki Katalin	sz. 1768+1831			17
Larosz János	bev.+1797	kirurgus	1775–1791	35
Fel. Vilhelmin Erzsébet	bev.+?			45
Laskai Márton	sz. 1792	takács	1813–1849	50
Fel. Laki Anna	sz. 1794			48
Lesenczek Jakab	bev.+1834	németvarga	1796–1834	43
1. fel. Ferber Borbála	bev.+1822			37
2. fel. Vagner Jozefa	bev.			3
Lichtenthalner Ferenc	sz. 1781 k.+1847	ács	1803–1847	88
Fel. Eichner Anna	sz. 1789+1847			59
Lichtenthalner György	sz. 1787	lakatos	1818–1848	66
fel.? Csák Rozália				63
Luinperger György	bev.+1783	vaskereskedő	1754–1773	34
Fel. Lancskren Magdolna	bev.+?			24
Martinek József	bev.+?	vadász	1776–1799	31
Fel. Trenkin Annamária	bev.+?			29
Márvány Márton	bev.+1794	kocsmáros	1772–1794	62
Fel. Öri Erzsébet	sz. 1747+1826			58
Mezner Vencel	bev.+1803	posztós	1776–1803	68
1. fel. Millerin Apollónia	bev.+1788			13
2. fel. Pajerin Erzsébet	bev.+1822			53
Musler Antal	bev.+1830	sörfőző	1808–1830	77
Fel. Sarteringer Éva	sz. 1788+1849			62
Nádasdi Rohrer György	bev., elvándorol	iparos?	1753–176	31
Fel. Czuikin Marianna	bev., elvándorol			28
Nagy György n.	?+1822	?	1787–1818	82
Fel. Ikervári Éva	sz. 1746+1830			82
Nagy Imre	bev.+1819	szűrszabó	1778–1814	63
Fel. Baksa Szűcs Erzsébet	sz. 1762+1824			51
Néhold József	bev.+1829	ács-asztalos	1786–1828	33
Fel. Eisenkelber Erzsébet	sz. 1765+1825			31
Németh László	bev.+1849	ur. vincellér	1824–1849	47
1. fel. Dan Tolna Katalin	bev.+1831			5
2. fel. Szabó Julianna	?			42
Novota Mihály	bev.+1822	ur. szakács	1799–1828	40
Fel. Nagy Katalin	bev.+1820			39
Orgonás János	bev.	szőlőművelő	1826–1848	30
1. fel. Tolnai Borbála	bev.+1846			26
2. fel. Kálmán Rozália	bev.			4
Pados György n.	bev.	?	1819–1832	31
Pados József n.	bev.	jegyző	1805–1833	39
Fel. Kollár Erzsébet	bev.+1849			32
Pajér Antal	bev.+1817	iparos	1793–1815	35

Fel. Leimer Anna	bev.+?			34
Pakodi Mihály	bev.+ 1805	molnár	1785–1805	30
1. fel. Bollán Éva	sz. 1757+1803			28
2. fel. Csák Katalin	sz. 1762+1832			2
Papp Samu Antal n.	sz. 1787	molnár	1815–1829	39
1. fel. Kovács Borbála	bev.+ 1833			39
Parczer Flórián	bev.+ 1817	kelmefestő	1781–1805	80
Fel. Ulbrich Mária	bev.+ 1805			76
Parczer Flórián ifj.	sz. 1793	kelmefestő	1817–1838	88
Fel. Raath Katalin	bev.+ 1838			87
Peczelman György	sz. 1783+1847	lakatos	1810–1846	100
Fel. Poehner Apollónia	bev.			88
Pekmon János	bev. + 1767	esztergályos	1740–1760	37
1. fel. Sranczin Anna				10
2. fel. Vakler Rozália				8
3. fel. Rohrer Zsuzsanna				2
4. fel. Milnerin Mária				5
Perger György	bev.+ 1782	?	1774–1781	36
Fel. Czodor Marianna	bev.?			35
Perl Gyöngy Jakab	bev.+ 1799	takács	1751–1794	42
1. fel. Renczin Erzsébet	bev.+ 1763			9
2. fel. Augstein Mária	bev.+ 1785			25
3. fel. Mihál Katalin	bev.?			2
Pikler János	bev.+ 1787	képfestő	1768–1786	52
Fel. Pekmon Katalin	sz. 1746+1815			47
Pietterman József	bev.+ 1836	fazekas	1792–1818	54
1. fel. Böhmin Mária	bev.+ 1799			20
2. fel. Nadar Rohr Anna	bev.+ 1848			28
Pokorni Lipót	bev.+ 1772	ur. kertész	1764–1772	35
Fel. Janicsin Erzsébet	bev.+ 1775			28
Povinger János	bev.+ 1801	kőműves	1776–1798	45
Fel. Aigerin Veronika	bev.+ 1803			44
Puli János	bev.+ 1840	vaskereskedő	1782–1840	211
1. fel. Priczmaer Anna	bev.+ 1782			1
2. fel. Sillinger Katalin				139
Radmanics József	bev., elvándorol	tanító	1761–1766	47
Raihercz Ferenc	bev.+ 1779	bábsütő	1759–1779	45
Fel. Hoberin Mária	bev.+ 1789			33
Raihercz Ferenc	sz. 1771, elvándorol	bábsütő	1789–1825	51
Fel. Czenek Anna	bev., elvándorol			42
Rantz György	bev., elvándorol?	kőműves- mester	1783–1804	155
Fel. Czveller Mária	bev.+ 1802			153
Rosenberger János	bev.	pintér	1810–1848	39

Fel. Fülöp Mária	bev.			39
Saller Antal	bev.+1780	kalapos	1741–1771	38
Fel. Senari Julianna	bev.			37
Sartinger Gotfrid	bev.+1797	kalapos	1776–1796	35
Fel. Popin Erzsébet	bev.+1830			29
Saurer István	+1764	provisor	1745–1763	48
Fel. Kremzerin Mária				16
Schreder József	bev.+1810	pék	1802–1810	39
Fel. Foltner Terézia	bev.			32
Schüktanz József	bev.+1833	kalmár	1811–1833	116
Fel. Peczelman Katalin	sz. 1791			100
Schüktanz Antal	sz. 1818	kalmár fia	1824–1849	31
Sech Ágoston	bev.	borbély	1741–1768	42
1. fel. Schillerin Annamária	+1756			21
2. fel. Schrekin Orsolya	bev.			15
Seszták Mihály	bev.	csizmadia	1824–1849	88
Fel. Mesztig Erzsébet	bev.			83
Sillinger István	sz. 1774+1828	kereskedő	1800–1826	109
Fel. Fontana Borbála	sz. 1781+?			69
Skell György	bev.+1832	szőlőművelő	1803–1832	36
Fel. Palaczki Anna	sz. 1766+1842			35
Soffka Márton n.	+1755	szűcs	1740–1755	96
Fel. Reichhuberin Annamária	+1775			93
Stefl János Mihály	+1773	kalapos	1748–1767	39
1. fel. Herczog Mária Terézia	bev.+?			21
2. fel. Langin Anna	bev.+?			16
Steindl György	bev.+1827	rézműves	1811–1827	42
Fel. Horváth Terézia	bev.+1827			41
Steiner György	bev.+1845	varga	1804–1845	50
1. fel. Puchner Terézia	bev.+1841			37
2. fel. Rezer Katalin	bev.			13
Szalai Antal	sz. 1782+1835	tímár	1805–1835	56
Fel. Bertalan Borbála	bev.			42
Szalai Ferenc n.	sz. 1808	?	1839–1849	35
Fel. Angyal Rozália	sz. 1816			35
Szalai Pál	sz. 1735+1798	tímár	1763–1798	124
Fel. Gazdag Reich Magdolna	bev.+1802			122
Szalai Bognár János	sz. 1766+1844	bognár	1790–1844	135
1. fel. Kupi Éva	sz. 1769+1843			133
2. fel. Kelemen Veronika	bev.			2
Szauertzapf József	bev.+1829	pék	1804–1828	40
1. fel. Tomsics Terézia	bev.+1821			22
2. fel. Piller Karolina	bev.			2
Szegvári Szűcs Imre n.	sz. 1731 elvándorol	szűcs	1750–1775	98

Fel. Kovács Mária				81
Sümeghi Márton	sz. 1772+?	iparos fia, katona?	1784–1801	30
Sümeghi Lakatos Mihály	bev.+1797	lakatos	1749–1791	61
Fel. Sipos Kovács Erzsébet	? +1797			50
Takács Ferenc nemes	bev.+1790	kalapos	1745–1780	149
Fel. Trunczer Katalin	bev.+?			141
Takács József	sz. 1778	gazda	1813–1847	42
Fel. Kaposi Judit	sz. 1778+1849			42
Talabér János	bev.+1838	molnár	1813–1837	30
Fel. Paár Anna	sz. 1788+1843			30
Tormási Péter	bev.+1842	fazekas	1802–1831	74
1. fel. Savarics Julianna	sz. 1781+1829			64
2. fel. Giber Katalin	sz. 1806			5
Trettler József	bev.	köteles	1830–1849	34
Fel. Ruff Veronika	sz. 1807			31
Tóth Szili József	sz. 1793	szőlőművelő	1819–1849	56
Fel. Vizsi Éva	sz. 1802			56
Vastag Antal	sz. 1766+1826	varga-tímár	1795–1825	116
Fel. Lappai Katalin n.	sz. 1775?			112
Vasvári János	sz. 1756+1813	szabó	1781–1813	93
Fel. Vörös Borbála	sz. 1763+1839			88
Veszeli Ferenc	bev.	szabó	1802–1817	48
Fel. Nagy Anna	sz. 1786+1818			43
Vitman Tamás	bev.+1769	pintér (uradalmi)	1757–1768	34
Fel. Vintelin Annamária	bev.?			33
Vlasics Ferenc n.	sz. 1825	iparos?	1838–1849	31
Anyja Droszdovszki Mária	bev.			31
Vlasics György n.	sz. 1798+1837	bábsütő	1822–1837	39
Fel. Droszdovszki Mária	bev.			39
Vlasics György	sz. 1778+1841	iparos	1798–1837	78
1. fel. Móricz Borbála	+1806			1
2. fel. Bellén Erzsébet	sz. 1780			52
Vlasics György	sz. 1816	iparos?	1829–1847	100
Fel. Vaszary Konstancia	bev.			4
Vlasics László	sz. 1774	varga	1799–1845	52
Fel. Papp Katalin	sz. 1778			51
Vlasics Szabó Márton	sz. 1737+1804	szabó	1764–1804	80
1. fel. Rozsonics Borbála	sz. 1750+1788			65
2. fel. Németh Judit	sz. 1763+1795			1
3. fel. Babos Rozália	bev.+1831			3
Volf Ferenc	bev.+1848	kereskedő	1812–1847	49
Fel. Feszner Terézia	bev.			49
Volfart István	bev.+1820	mészáros	1806–1819	65

Fel. Beer Anna	sz. 1778+1828			52
Vörös Szabó József	bev.+1792	szabó	1750–1780	56
Fel. Borbély Mőd Anna	?+1782			44
Zabó István	sz. 1809	halász	1833–1849	40
Fel. Baksa Katalin	sz. 1813			40

JEGYZETEK

1. Magyar ismertetés az ezzel kapcsolatos vitákról Czoch 1999 és Bódy 1999. A legtöbb újdonságot hozó mikrotörténeti megközelítésre Cerutti 1990; Revel 1996; Szekeres 1999; Szíjártó 1996.
2. A disszertáció címe: Zsellérből polgár. Társadalmi változás egy dunántúli kisvárosban 1740–1849. Készült az ELTE BTK Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszékén, témavezető Bácskai Vera. Keszthely történetére általában lásd Bontz 1896; Müller 2000; Koppány–Péczy–Sági 1962.
3. A hazai újabb összefoglalók: Tárkány Szűcs 1981, Keresztelő, keresztnévadás, keresztszülő, komaság 1979; Nagy Varga 2000. A nyugat-európai legújabb irodalomban Fine 1994.
4. Nagy Varga 2000:535.
5. Morvay 1984.
6. Tárkány Szűcs 1981:130.
7. Nagy Varga 2000:537–538.
8. „A választás elveként a századfordulón eléggé általánosnak mondható az a szokás, hogy a keresztszülőt nem a rokonságból, hanem a baráti körből választották, tehát a szülők legénykori vagy leánykori barátját, a szülők keresztszüleinek gyermekeit, a szomszédok valamelyikét kérték fel.” Tárkány Szűcs 1981:131.
9. Nagy Varga 2000.
10. Tárkány Szűcs Ernő a Magyar néprajzi atlasz alapján foglalkozik a keresztszülők választásával, a református lakosság esetén szerinte „a szülők minden gyermekükhöz más-más párt kértek fel”. A katolikus népességre a következő általánosítást fogalmazza meg: „A minden gyermeknél azonos, de ugyancsak egy pár keresztszülő rendszerint az összefüggő nagyobb tömbben élő katolikus lakosság körében mutatkozik eléggé általánosnak.” (Tárkány Szűcs 1981:131.)
11. Nagy Varga 2000:537–538. Tárkány Szűcs Ernő szerint „néhány helyen a szegényparasztok a gazdát kérték fel keresztszülőnek.” (Tárkány Szűcs 1981:131.) Morvay Judit is leír történeti elemzésében ilyen jelenséget, vö. Morvay 1984.
12. Mind Tárkány Szűcs Ernő, mind Nagy Varga Vera szinte szó szerint azonosan fogalmaz e kérdésben. Tárkány Szűcs 1981:132–133; Nagy Varga 2000:535. Elemzésük hangsúlyozza, hogy a társadalom kötelezettségeket rótt a komákra (ezek a gyerek különböző életkoráig éltek).
13. Tárkány Szűcs Ernő Udvardy Ignác 1843-ban megjelent munkáját idézi erre vonatkozóan (Tárkány Szűcs 1981:130–131.). A keresztszülőkhöz fűződő vallási álláspontra és az erre épülő néphitre jó összefoglaló a már idézett újabb francia munka (Fine 1994).
14. A rokonok túlsúlyra jutására az 1960-as években lásd Tárkány Szűcs 1981:131. Vidacs Bea kitűnő elemzésben mutatja meg, hogy az 1980-as években hogyan működött és változott meg a komaság intézménye egy magyar faluban (Vidacs 1985).
15. Ikrek esetén nem következetes a feljegyzési gyakorlat. Eleinte leginkább egy „és” kötőszóval köti össze az anyakönyv a két keresztnévet, más jel nem árulkodik arról, hogy két gyerekre vonatkozik a bejegyzés. A 18. század második felében némelyik pap odairja, hogy „gemelli”. Mások két egymás utáni rubrikába vezetik be az ikreket, s csak a szülők és a dátum azonossága

mutatja az ikerszülést. Valamennyi esetben azonban egyértelmű, hogy különbözök-e a keresztszülők, vagy azonosak.

16. A pontos adatok megállapítása számos nehézségbe ütközik. Egyrészt a gyakori család- és keresztnévek esetében csak az ismert házaspárokat tudjuk egyértelműen azonosítani, egyéneket nem. Másrészt sok esetben nehezen olvasható vagy azonosítható a keresztszülő neve (például a ferences keresztelési anyakönyvet vezető, láthatóan nem magyar anyanyelvű szerzetesek névbeírásai esetén), illetve a más összefüggésben nem felbukkanó nevek gyakran torzulnak. Gyakori a keresztnévtévedés, illetve a ritkább keresztnévek váltakozása. A német eredetű családneveknél gyakori az Annamária keresztnév, ez Mária vagy Anna formában is előfordul. Gyakran a feleségeket németesen férjük után nevezik (Soffka Márton felesége lehet Soffkin Annamária), ilyenkor külön meg kell nézni, hogy gyerekről vagy feleségről van-e szó. Mindezt az azonosítási munkát az egyetlenegyszer vagy néhányszor feltűnő személyeknél nem gondoltuk szükségesnek elvégezni.
17. Szép esettanulmányában Horváth D. Tamás mutat erre rá. Lásd Horváth D. 1987 és 1988.
18. A meghatározott küszöböt igyekeztünk úgy kialakítani, hogy a hosszabb ideig és sok családnál keresztszülői szerepet vállalók kerüljenek a kiemelt sokaságba, de ugyanakkor a sokaság maradjon áttekinthető, azaz olyan, amelynek nem statisztikai, hanem esetleg mikrotörténeti jellemzőit is feltárhatjuk. Végül a harminc és több esetben keresztszülőként feljegyzett férfiakat választottuk ki. Ezek adatait a Függelékben közöljük.
19. Az iparosok megoszlása a következő: ács 1, asztalos 5, bábsütő 3, bognár, pintér 5, csizmadia 3, esztergályos 1, fazekas 3, gombkötő 1, iparos (ismeretlen mesterség) 6, kalapos 5, kelmefestő 3, képfestő 1, kovács 2, kőfaragó 1, kőműves 4, köteles 3, lakatos 5, mészáros 3, molnár 3, németvarga 4, ötvös 1, pék 5, pintér 3, posztós 2, puskás 2, rézműves 1, sörfőző 1, szabó 7, szűcs 4, szűrszabó 2, takács 2, tímár 4, üveges 1.
20. A számítás megint azért elnagyolt, mert a több ezer személy azonosítását minden esetben nem lehetett elvégezni. De 1740–1749 között 1564 keresztelésnél biztosan e kézműves, kereskedő, szolgáltató csoport adja a keresztszülők 30 százalékát, 1770–1779 között ez már 47 százalék, 1810–1819 között 46 százalék. A későbbiekben az arány csökken.
21. Visszavonult iparosnak nevezzük azokat, akik az adójegyzékek tanúsága szerint egy idő után nem fizetnek adót mesterségük után. Egyes szakmákban, például a csizmadiáknál ezek száma igen jelentős. Nem adóznak mesterség után a családos, de legényként dolgozó iparosok sem. Ilyeneket elsősorban az ácsok és kőművesek között találunk nagy számban. Az 1826. évi keszthelyi házösszeírás alapján 223 iparost találtunk, az adózási adatok alapján ezt további 30 kézművessel és 5 özvegy iparosasszonnyal egészítettük ki, összesen tehát 273 iparos háztartást szedtünk össze. Az 1827. évi dikával összevetve a 210 háztulajdonosból 169 adózóként megtalálható az előbbiben is, 26 nemes jogállású, 15 viszont nem található meg az adójegyzékben. A 169 adózó közül azonban csak 102 fizet mestersége után is adót. Az albérlőként összeírt 48 kézművesből 17 volt adózó, de csak 8 fizetett adót iparúzás után is adót. Részletesen elemzem a kérdést disszertációmban. Korábbi tanulmány a keszthelyi iparosságról: Király Ferenc–Benda Gyula 1989.
22. Az iparosok aránya a keresztszülők között 1740–1749 között 34%. Ennek az alacsony aránynak részben oka lehet, hogy mivel az adójegyzékek 1747-tel kezdődnek, sok keresztapa társadalmi helyzetét, foglalkozását nem ismerjük (45% ismeretlen). 1760–1769-ben már 50,6%, majd 1809-ig 55% körül mozog, ezt követően csökken, 1820 után két évtizedig 42%, majd pedig 34,3%.
23. Gazdának nevezzük azokat a családokat, akik igás állatot is tartanak, azaz a szőlőművelés mellett valószínűleg szántóművelést is folytatnak. Az igásállatot nem tartó szőlőbirtokosokat szőlőművelőknek nevezzük. Együttes arányuk 1747-ben 75%-ra, 1846-ban 53%-ra becsülhető, ezen belül a gazdák száma erősen lecsökken. 1740–1749 között a keresztszülők közt az arányuk 6,5%, ez a későbbiekben inkább csökken, majd 1790 után lassan emelkedik, 1840–1849 között 19,3%.

24. Czigler Tamás és felesége, Prunner Annamária jól mutatja ezt a típust. Együtt és külön-külön is gyakran keresztszülők.
25. Jurák Mátyás esetében több időpontból fennmaradt felesége és saját hagyatéki összeírása. Lásd Benda 1988 és 1995.
26. A 18. században talán egyedül Takács Ferenc kalapos és Soffka Márton az, aki nemes a népszerű keresztpák között. Mindkettő esetében más tényezők is indokolhatják ezt a szerepet. A 19. század elején Nagy György és felesége, Ikervári Éva 82 esetben vállalt komaságot. Nagy Györgyről csak annyit tudunk, hogy a nemesi communitasban is esküdt, felesége jómódú (nem nemes) iparos családból való. Esetében feltételezhető, hogy elsősorban ez a státusa játszhatott szerepet kiválasztásánál. Csák Antal és felesége, Kocsis Borbála esetében is gondolhatunk erre.
27. Péteri Takács József-re lásd Takács 1890; Szabó S. 1983. Az apa végrendelete: Zala Megyei Levéltár Keszthely Testamentumok 1790–1855. No.: 12. Fénymásolata: Néprajzi Múzeum EA Inventáriumgyűjtemény 5842. sz.
28. Hagyatékát és az ezzel kapcsolatos vitát lásd Benda 1988 és 1995.
29. Vö. Benda 1988 és 1995.
30. Néhány példa: Fülöp Andrásnak 1744 és 1763 között hét gyereke született, a másodiknál és harmadiknál szomszédja, Dan Lőrinc és felesége volt keresztszülő. Utolsó két gyermekének viszont már népszerű komákat választott Fent Mihály lakatos és Bozzai János személyében (ez utóbbi 26 esetben volt keresztapa, városi pástorként élt néhány évig Keszthelyen). Tafota József két gyerekénél 1843-ban és 1847-ben Vörös Mihály a keresztapa, az 1851. évi népszámlálás szerint a Vörös család Gyenesen szomszéd. Az elemzés során természetesen foglalkozási és szomszédügyi kapcsolatokat is feltárhatunk. Szaiter Jakab bevándorolt gazda, jobbágytelket vállalt fel. Nem igazán épül be a helyi társadalomba, de négy alkalommal keresztszülő: kétszer féltelkes jobbágyoknál (Giber András és Giber János régi tősgyökeres családok képviselői), akik egyben szomszédjai is. Egyszer pedig a szintén szomszéd, letelepült muzsikus cigány család kéri fel komának.
31. Mivel a keresztszülők között sok az iparos, gyakran szinte véletlennek minősíthető a foglalkozási azonosság. De példát más körből is hozhatunk: Salamon Viktor megyei esküdt és városi jegyző, Keszthelyről nősült, és az 1810-es évektől a városban is él, a városi jegyzőséget is el látja. Gáspár Pál, aki három gyereket tartja keresztvíz alá, szintén város jegyző.
32. A kapcsolathálónál eredetileg arra gondoltunk, hogy a mikrotörténetben használatos relációs elemzéshez a gráfok formájában való ábrázolást is fel tudjuk használni. De egyrészt a tényleges foglalkozási és társadalmi megjelölések hiánya, másrészt a számítógépes program futtatásának gyakorlati nehézségei megakadályozták ebben. Logikailag azonban ezt az eljárást próbáltuk követni. Lásd Gribaudi 2000.
33. Horváth D. 1993.
34. A törvénytelen születések aránya 1740-től három-négy évtizedig alacsony, 1 százalék alatti. Ez általában egy-egy esetet jelent évente. 1778 vagy inkább 1781 után az arány és a szám emelkedni kezd, egyes évek kiugróan magas számot produkálnak (1784, 1786, majd 1790–1792). Újabb tendenciaváltozást hoz 1816, ettől kezdve tartósan növekszik a törvénytelen gyerekek száma és aránya az újszülöttek között, s az 1830-as évektől tízéves átlaga eléri és meghaladja a 10 százalékot. Ez utóbbi magasnak ítélnél, bár alig rendelkezünk az összehasonlításhoz adatokkal.
35. De még ekkor is találunk olyan eseteket, amikor feltehetően vándorcigányoknál a keresztapa dominus vagy illustris dominus. Kolompár Pétert 1836-ban keresztelték meg, keresztapja Lőrinczi Pál nemes. A keszthelyi cigányok története még feldolgozatlan.
36. Az 1798. október 14-én kelt végrendelet másolata: MOL P 274 R. 10. Fasc. C. Fénymásolata: Néprajzi Múzeum EA Inventáriumgyűjtemény 6734. sz.
37. A végrendeletben nincs utalás korábbi házasságra, sem arra, hol élt.

38. A végrendelet lelőhelye: MOL P 274 R. 13. Fasc. C. No.: 54. Fénymásolata: Néprajzi Múzeum EA Inventáriumgyűjtemény 6843. sz.
39. A végrendelet lelőhelye: Zala Megyei Levéltár Keszthely Végrendeletek 1810–1854. No: 4. Fénymásolata Néprajzi Múzeum EA Inventáriumgyűjtemény 5824 sz.
40. A végrendelet lelőhelye: MOL P 274 Úriszék 1843. Fénymásolata Néprajzi Múzeum EA Inventáriumgyűjtemény 7172 sz.
41. Horváth D. Tamás 1993 mutat rá erre a Lichtenvalner és Steindl család esetében.
42. Benda 2000 és 2001.
43. Benda 1997, illetve 1998 és Szántó 1988.

IRODALOM

BENDA GYULA

- 1988 A keszthelyi uradalom 1850 előtti hagyatéki és vagyoni összeírásai I. Keszthely 1711–1820. Budapest. /Fontes Musei Ethnographiae, 1./
- 1995 A keszthelyi uradalom 1850 előtti hagyatéki és vagyoni összeírásai II. Keszthely 1821–1849. Budapest. /Fontes Musei Ethnographiae, 2./
- 1997 A Keszthely környéki szőlőhegyek építkezése a hagyatéki és vagyonszeírások tükrében (19. század első fele). *In* A Balaton-felvidék népi építészet (A Balatonfüreden, 1997. május 21–23-án megrendezett konferencia anyaga). Cseri Miklós – S. Lackovits Emőke, szerk. 293–310. Szentendre–Veszprém.
- 1998 Keszthely népessége 1696–1851. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Történeti Demográfiai Füzetek 16:77–143.
- 2000 Keszthelyi halálózások és halandóság 1746–1849. *In* KSH Népeségtudományi Központ történeti demográfiai évkönyve a 2000. évre. 122–165. Budapest.
- 2001 Keszthely – egy monografikus társadalomtörténeti kutatás tanulságai. *In* A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézetének 2001. évi történeti demográfiai évkönyve. 223–249. Budapest.

BÓDY ZSOMBOR

- 1999 A mikrotörténelem haszna nagy társadalmi csoportok kutatásában. Századvég 15:39–57.

BONTZ JÓZSEF

- 1896 Keszthely város monográfiája. Keszthely.

CERUTTI, SIMONA

- 1990 La ville et les métiers. Naissance d'un langage corporatif (Turin, 17e–18e siècle. Paris: Éditions de l'EHESS.

CZOCH GÁBOR

- 1999 A társadalmi rétegződés mikro- és makrotörténelmi szempontból. Századvég 15:17–38.

FINE, AGNÈS

- 1994 Parrains, marraines. La parenté spirituelle en Europe. Paris: Fayard.

GRIBAUDI, MAURIZIO

2000 Diszkontinuitások a társadalomban. Egy konfigurációs modell. *In* Társadalomtörténet másképp. A francia történetírás új útjai a kilencvenes években. Czoch Gábor és Sonkoly Gábor, szerk. Debrecen: Csokonai.

HORVÁTH D. TAMÁS

1987 Egy mezővárosi iparos a reformkor kezdetén – Steindl György keszthelyi rézműves hagyatéka. *In* Rendi társadalom – polgári társadalom I. 173–178. Salgótarján.

1988 Lichtenovner Ferenc keszthelyi ácsmester családja és gazdálkodása a 18. század első felében. *Zalai Gyűjtemény* 28:77–90.

1993 Egy mezővárosi iparos a reformkor kezdetén (Steindl György keszthelyi rézműves hagyatéka). 1993(1–4):14–38.

KERESZTELŐ

1979 Keresztelő, keresztnévadás, keresztszülő, komaság. *In* Magyar néprajzi lexikon. Ortutay Gyula, főszerk. Budapest: Akadémiai Kiadó.

KIRÁLY FERENC – BENDA GYULA

1989 Iparosok egy kisváros társadalmában, Keszthely 1711–1850. *In* VI. kézművestörténeti szimpózium, Veszprém 1988. november 15–16. 31–46. MTA–VEAB.

KOPPÁNY TIBOR – PÉCZELY PIROSKA – SÁGI KÁROLY

1962 *Keszthely*. Budapest.

MORVAY JUDIT

1984 A komaválasztás stratégiai Koloznémán 1750–1870. *In* Történeti antropológia. Hofer Tamás, szerk. 281–292. Budapest.

MÜLLER RÓBERT

2000 *Keszthely története I. Keszthely*.

NAGY VARGA VERA

2000 Műrokonság, szomszédság, kortársi csoportok, barátság. *In* Magyar néprajz VIII. Társadalom. Paládi-Kovács Attila, főszerk. Sárkány Mihály, Szilágyi Miklós, szerk. 532–557. Budapest: Akadémiai Kiadó.

REVEL, JACQUES

1996 Mikroszintű vizsgálat és a társadalmi jelenségek konstruálása. *Aetas* 4:217–237.

SZABÓ SÁNDOR

1983 Péteri és tети Takáts József író és költő, mint irodalomszervező. *In* Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból 1982–1983. 183–192. Zalaegerszeg. /Zalai gyűjtemény, 18./

SZÁNTÓ IMRE

1988 A Keszthely-környéki hegyközségek kialakulása. 55–62. Zalaegerszeg. /Zalai gyűjtemény, 28./

SZEKERES ANDRÁS

1999 Mikrotörténelem és általános történeti tudás. *Századvég* 15:3–16.

SZÍJÁRTÓ M. ISTVÁN

1996 Mi a mikrotörténelem? *Aetas* 4:157–182.

TAKÁTS SÁNDOR

1890 Péteri Takáts József. Budapest.

TÁRKÁNY SZÚCS ERNŐ

1981 Magyar jogi népszokások. Budapest: Gondolat.

VIDACS BEA

1985 Komóság és kölcsönösség Szentpéterszegen. *Ethnographia* 96:509–529.

GYULA BENDA

Patrons or godfathers – the godparents' network in Keszthely between 1740 and 1849

Now more than ever, social history emphasises the role of social relationships among people with regard to social groups. This move is replacing the structural view, which concentrated on a much more abstract model of social stratification. According to the structural view, the actual structure of a society is determined by the repetition of everyday interactions among the persons which make up a society. These interactions may belong to several types, some based on a neighbourhood, or on marital relationships among others. This paper tries to adapt this relational view along with structural features (occupation, wealth etc.) analysing the 18th and 19th century social history of the Hungarian town of Keszthely. The main focus of the study lies in the relationships between individuals, godparents and consorts.